

מהדורת ביקורת!

הערות ותיקונים
יתקבלו בברכה!

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

פרשת משפטים – שקלים
(נמסר במוצש"ק יתרו)
שבת התשפ"ו בשל"ז
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור דברי החיד"א בספרו נחל קדומים על הפסוק בפרשת יתרו, בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו', 'יבא עָנֹו, וְיִקְבַּל עָנֹו, בַּחֲדָשׁ עָנֹו'. פירוש המלה ממיו"ל, ובעניין הטעם מְאִילָא.

שורש כל החכמות שבעולם, הוא מתורת ישראל.

האם מותר לאשה יולדת לאכול את השליא של-תינוק שילדה.

תשובה לשואל על הנאמר בשיעור הקודם בעניין אכילת ביצים ואמירת צדקתך בשבת, אם הדבר מפני אבילות על משה רבינו, מדוע עושים זאת בכל שבת, ולא רק בז' באדר או בשבת שלפני כן. ושאלה נוספת לגבי המובא בהקדמת המו"ל ספר חובות הלבבות, ומה שכתוב לנגד זה בספר מגן וצינה. מתנות לאביונים בפורים, לע"נ משה רבינו ע"ה. ובעניין הרמב"ם והפילסופיא.

בעניין ברכת הרעש – רעידת אדמה.

© כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחבורות "שערי יצחק" – 822

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה וליזכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"י"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש בראש ובראשונה לרפואת ידידנו הרב שילה בן הרה"ג שלמה יגאלי שליט"א, עורך השיעורים ומנכ"ל יד מהרי"ץ. הוא אמנם ערך את השיעור האחרון, אבל לצערינו לא יכל לתקנו ולהוציא לאור בחוברת 'שערי יצחק' לאחר שהנני עושה את התיקונים וההגהות וההשלמות, מכיון שהוא כבר היה בבית חולים לצורך עניין רפואי. השם ברוך הוא ישלח לו רפוש בתוך כל חולי עמו ישראל, ויחזקו ויאמצו בקו הבריאות. יהי רצון מלפני המקב"ה שבשבוע הבא הוא יתקן וידפיס את שני השיעורים, ושיחזור לאיתנו במהרה, ביתר שאת וביתר עז, אכ"ר.

כמו"כ השיעור מוקדש ע"י רבי יעקב צבי בן חיים דוב הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו.

בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמרכן השיעור מוקדש על ידי האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר יגיי שתח"י מארצה"ב, להצלחה מרובה בפרנסה ושלוות הנפש.

וכן ע"י רבי רפאל בן אברהם כהן הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו.

וכן ע"י רבי יעקב בן יוסף דוד הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו.

וכן ע"י רבי שלמה בן יחזקאל הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה וישוב הדעת, ונחת מכל יוצאי חלציו.

בעבור שהתנדבו – ארבעתם – למוסדות נתיבות מהרי"ץ. המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונוק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

ביאור דברי החיד"א בספרו נחל קדומים על הפסוק בפרשת יתרו, בחדש השלישי, לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו', יבא עָנוּ, ויקבל עָנוּ, בחודש עָנוּ. פירוש המלה ממיו"ל, ובעניין הטעם מאיל"א.

קראנו השבת בפרשת יתרו, בחדש השלישי, לצאת בני ישראל מארץ מצרים. ביום הזה, באו מדבר סיני [שמות י"ט, א'].

מביא על כך החיד"א בספרו נחל קדומים, בשם רבינו אפרים, בזה"ל, 'בחודש השלישי, הוא חודש סיון. גימטריא עָנוּ. וסיון גימטריא עָנוּ. ומשה – רבינו – נקרא עָנוּ, שנאמר והָאִישׁ מֹשֶׁה עָנוּ מְאֹד [במדבר י"ב, ג']. וס"ת – וסופי תיבות – ה' ספרים, ה' חומשי תורה, מְמִיז"ל, גימטריא עָנוּ. יבא עָנוּ, ויקבל עָנוּ, בחודש עָנוּ. רבינו אפרים ז"ל.

ישנן כאן, שתי חידות. ראשית, מה זה 'ממיו"ל'? דבר שני, יבא עָנוּ, ויקבל עָנוּ, בחודש עָנוּ. החיד"א – כמהר"ר חיים יוסף דוד אזולאי – כותב לנו כאן חידה שהיא אמת. בלשון מליצה.

מצינו דבר כזה בגמרא במסכת שבת [דף ח"פ ע"א], בריך רחמנא דיהב אוֹרְיָאן תליתאי, לעם תליתאי, על ידי תליתאי, ביום תליתאי, בירחא תליתאי.

ובמסכת מנחות [דף נ"ג ע"א] מובאים דברים יותר דומים למה שהחיד"א כותב כאן, בזה"ל, יבא אדיר, ויפרע לאדירים, מאדירים, באדירים וכו'. יבא ידיד, בן ידיד, ויבנה ידיד, לידיד, בחלקו של ידיד, ויתכפרו בו ידידים וכו'. יבא טוב, ויקבל טוב, מטוב, לטובים וכו'. יבא זה, ויקבל זאת, מזה, לעם זו וכו'.

ארבעה דברים המובאים שם בגמרא, שהם כמו מליצות כאלה.

על משקל זה, מביא פה החיד"א בשם רבינו אפרים, יבא עָנוּ, ויקבל עָנוּ, בחדש עָנוּ. אלו אינן סתם מלים, אלא ישנו כאן רעיון – בעניין התורה – כי היא מתקבלת באנשים שהם ענוים, שפלי דעת. מי שדעתו נמוכה עליו. כמובא בגמרא [תענית דף ז.], אמר רבי חנינא בר אידי, למה נמשלו דברי תורה? למים. דכתיב [ישעיהו נ"ה, א'] הוּי כַּל צָמָא לְכוּ לְמַיִם. לומר לך, מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. אדם שהוא בעל גאוה, התורה איננה מתיישבת בקרבו.

א"כ יבא עָנוּ – משה רבינו. ויקבל עָנוּ – התורה נקראת עָנוּ. את זאת צריכים להסביר מניין. 'בחודש עָנוּ' – זה מובן, כי חודש סיון הוא בגימטריא עָנוּ. לא לחנם הקב"ה עשה זאת בחודש סיון, כי בחודש הזה יש בו כמה עניינים של ענוה. להראות את המהות של-תורה, שהיא הענוה.

למה התורה נקראת 'עָנוּ'? אומר החיד"א, כי סופי התיבות של חמשה ספרים, הם ממיו"ל. דהיינו, ספר בראשית נגמר בפסוק, וַיֵּשֶׁם בְּאֶרֶץ בְּמִצְרַיִם [בראשית נ', כ"ו]. האות של-מלה האחרונה היא, מי"ם סתומה.

וספר שמות נגמר במלים, בְּכָל מַסְעֵיהֶם [שמות מ', ל"ח]. מי"ם סתומה.

וספר ויקרא נגמר במלים, בְּהַר סִינִי [ויקרא כז לד]. אות יו"ד.

שערי יצחק – השיעור השבועי

באופן נוסף יש לפרש זאת, על־פי הכתוב בספר מעלות המדות [פרק ח'], גדולה היא הענוה. שכל מי שיש בו מדת ענוה, הקדוש ברוך הוא מוחל לו על כל עוונותיו, ועובר לו על כל פשעיו, שנאמר נושא עוון וגו', למי שמשים עצמו כשירים. ולא עוד, אלא שהקדוש ברוך הוא מחיה אותו בעולם הזה, ומקיצו לחיי העולם הבא, כענין שנאמר להחיות רוח שפלים וגו'. ומעלין עליו כאילו בית המקדש קיים, והקריב עליו כל הזבחים בלך, כענין שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וגו'. וכו'.

ועוד דבר, שכתב החיד"א בספרו לב דוד [פרק ל"ב, דף ס"ד], כי ע"י הענוה, ניצולים משרשי העבירות אשר תלויות בלב.

אלו הם מתוך הסגולות והמעלות של מדת הענוה, ולכן התורה לרוב חשיבותה של־מדה זו חותמת בכך. ולפי מה שהבאנו לעיל מהספר נחל קדומים, רָפָה מאד מעלתה. עד כדי כך שזהו 'השם' של־תורה. ויקבל ענו, פירושו שמשא רבינו מקבל תורה.

או כפי שאמרנו מקודם, אולי אפשר לומר – כך יותר מתאים – לשון 'ענוה', כי הוא נקוד בקמץ, למרות שאין ה"א בפועל. כמו שמצינו בכמה וכמה מקומות.

*

ליל רביעי כ"ד שבט התשפ"ו בשל"ז
לכבוד מרן רבינו שליט"א.

בענין גדול מעלת הענוה ושקולה היא כאילו קיים כל התורה וכו', וכמו שהאריך בזה בטוב טעם בדברים נפלאים ובלתי ידועים בשיעור פרשת משפטים. חשבתי להוסיף דבריו המפורסמים של הגר"ח מוולאזין זצ"ל ברוח חיים פ"א מ"א שכתב בזה הלשון, כי על ידי הענוה זוכה האדם הכל, וכמו משה רבינו ע"ה שהיה אדון הנביאים ואב החכמים לא נשתבח אלא בענוה, וכל מה שזכה הוא בעבור ענותו, ואלו היה עכשיו אדם ענו כמשה היה ודאי זוכה לתורה בשלימות, וכמאמר חז"ל (תענית דף ז' ע"א) למה נמשלו דברי תורה למים וכו', מה מים מניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו. ורצונם לומר כמו המים הולכים ממקום גבוה דרך מדרון למקום הנמוך ושם מתקיימין, אף דברי תורה אין מתקיימין דוקא אלא במי שדעתו שפלה, כן נתגלגלה התורה עד משה שהוא היה העניו מכל ושפל ונמוך ביותר וכו' ע"כ.

וספר במדבר נגמר במלים, על יַדְן יַרְחוּ (במדבר ל"ו, י"ג). אות וא"ו.

וסוף פרשת וזאת הברכה, סוף ספר דברים, נגמר במלים, לְעֵינַי פָּל יִשְׂרָאֵל [דברים ל"ד, י"ב]. אות למ"ד. זה ר"ת ממיו"ל. מ"ם מ"ם יו"ד וא"ו למ"ד. והגימטריא של ממיו"ל היא ענ"ו, מאה עשרים ושש.

זהו ויקבל ענו, התורה נקראת ענו, לפי האותיות האחרונות, וזהו שם לכל התורה. התורה נקראת לפי זה 'ענו'. אולי אפשר לומר ג"כ כי התורה היא 'ענוה', כמו ה'כתיב' 'נערך' – 'נערה' קָרַי, אין חובה שהאות ה"א תהיה כתובה, כי מנקדים את הוא"ו בקמץ, עָנָו. לקבל את התורה, שהיא נחשבת כמו ענו.

ענין זה הבאתי בשיעור כעת, בזכות ידידנו רבי אבנר חרד הי"ו, מעיר נתניה. הוא שעורר אותי להביא את הענין המחודש והמענין הזה בציבור.

ואפשר להרחיב, יבוא ענו, ויקבל ענו, מענו, לענוים, בחודש ענו, על הר ענו. מענו, זה הקב"ה, כגון מאי דכתיב (תהלים י"ח, ל"ז) וענותך תרבני. (וכמו שאמרו חז"ל עוד במגילה דף ל"א ע"א, כל מקום שאתה מוצא גדלותו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענותנותו. יב"ן). לענוים, אלו ישראל שהם ענוים, כגון הא דאיתא במדרש במדבר רבה פרשה י"א אות א'. על הר ענו, זה סיני, שהוא הנמוך והענו שבהרים, כנודע מדברי חז"ל. איתמר.

מה"גם כי ישנו מוסר השכל בכך.

הדבר מובא ב'ספר קושיות', לאחד מן הראשונים, בדורו של מהר"ם מרוטנבורג, שכתב בסוף ספר בראשית בזה"ל, זיישם בארון במצרים, כשתמנה האותיות של־סופי חמשה חומשי תורה, תמצא שהן כמנין ענו. לומר לך, כי מי שהוא ענו, כאילו מקיים כל התורה.

זהו חידוש נוסף. אדם שהוא ענו, נחשב כאילו מקיים את כל התורה.

וההבנה בכך היא, כי אנשים שהם שחצנים, שאינם מסוגלים להנמיך את עצמם, לפעמים הם נמנעים מלקיים מצוות, מתביישים, לא נעים להם. אולי יהיה לו בזיון מכך. משא"כ אם האדם ענו, אזי הוא בודאי יקיים את הכל. לכן זה נחשב כאילו הוא קיים, אפילו אם לא קיים, כי אם היה מזדמן לו אזי הוא היה מקיים.

מאד. בכל המקרא, ישנם רק חמש עשרה. הראשון הוא בפרשת נח, וַיֵּצֵא־נֹחַ [בראשית ח', י"ח].

כמעט כל העולם, אפילו אלה אשר נחשבים שבקיאים לקרוא, רובם ככולם אינם יודעים מהו זה. הם חושבים שזהו טעם טפחא. ולא עוד אלא אפילו אינם יודעים לקרוא זאת לנכון, הם קוראים שם גבי נח ויצא' מלרע. אולם למעשה, מכיון שישנו מקף בין המלים, זה נחשב כמלה אחת, והטעם ביו"ד מלעיל. רבים מן המדפיסים התבלבלו, כי לא ידעו ג"כ הם מהו זה.

יש לזה עוד שם, 'נטויה'. ונראה כי 'מאילא' זה בלשון ערבי, ו'נטויה' זה בלשון הקודש. א"כ יש להבין כי זהו בעצם הפירוש שלמלה זו. מאילא, פירושו נטויה. עניין נטייה.

המלה הזאת ישנה גם בלשון ערב, כאשר רוצים לומר על מישהו שנוטה מן הדרך, אומרים 'ימיל'. הוא לא הולך ישר, אלא נוטה מן הדרך לכיוון אחר. הרי הלשון הארמית היא אחות של עברית, והערבית היא בת אחותה. מבינים את המלים, האחד מן השני. א"כ זהו פירוש המלה בעצם, מאילא היינו נטויה. זהו התרגום שלמלה. המלה 'ממיל' שכתבו רבינו אפרים והחיד"א, היא הכי דומה אל המלה הזאת.

ולענייננו, מה נגיד?

אולי פירושו – כך נראה לי בנתיים, אם יש לכם פירושים אחרים אשמח אם תגידו – כי כאשר מגיעים אל הפסוק לעיני כל ישראל, אומרים לאדם – הרי הטעם 'נטויה' הולך ימינה – תחזור ימינה. דהיינו תחזור מ'בראשית'. כעת שהיגעת אל הסוף, תעשה נטייה. אל תאמר, הנני יודע כבר את כל התורה, למדתי וזה מספיק, אלא תנטה.

אמנם ברור כי המאילא צורתה היא ממש כמו הטעם טפחא, ככה זה נראה, אבל אין לקרוא וַיֵּצֵא נח' מלרע, או וַיֵּצֵא נח' בהפרדה בין שתי המלים, אלא קריאת המלה וַיֵּצֵא מלעיל, אולם היא מתחברת עם המלה הבאה. וי-צא נח'. זאת מלה אחת, כי המקף מחבר.

אותו הדבר מצינו במלה לְהִתְקַלּוּ [ויקרא כ"א, ד'], אבל שם לא טועים מכיון שזה באותה מלה בעצמה. וכן במלה בְּשִׁבְעַתְיֶכֶם [במדבר כ"ח,

ובהמשך דבריו ביאר דמטעם זה זכה יהושע להיות מקבל התורה ממשה וז"ל, זמסרה ליהושע' לפי שהיה גם כן עניו גדול וכמו שכתוב בתרגום ירושלמי על פסוק (במדבר י"ג, ט"ז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, כד חמא משה ענותנותיה דיהושע וכו' וע"ש שהמשיך על דרך זו שכל השתלשלות מסירת התורה היתה לענוים. וע"ע בספר אגרת רבינו חיים מוואלז'ין מעמ' 71 והלאה אריכות בטוב טעם בעניין הענוה. ועיין בלשון הגר"ח בהקדמתו לשנות אליהו שכתב על הגר"א כי יותר שהיה רבינו הגדול נ"ע אשכול גדול שבגדולים, יותר היה נמוך ושפל בדעתו מכל אדם אשר ע"פ האדמה ממש וכו' וכיעו"ש. ועיין במשנת ר' אהרן להגר"א קוטלר ח"ג עמ' ס' מש"כ לפ"ז.

וכעין זה כתב מהר"ל מפראג בנתיב התורה פרק ב' (מ"ע, תשס"ד) דף י"ז, ומדה העצמית שגרמה למשה שהיה מקבל התורה היא הענוה אשר היתה עמו יותר מכל אדם אשר על פני האדמה ולכך זכה לתורה ע"כ. וע"ע בגבורות ה' פרק י"ז מהדורת הרטמן דף ק"ב ק"ג שהאריכו בזה מתורת מהר"ל. ובתוך דבריהם כתבו בזה הלשון, אודות שרק על ידי הענוה האדם זוכה לתורה כן כתב בתפארת ישראל פרק כ"ג רצו חכמים להתיר השאלה במה היה מיוחד משה לתורה בשביל מדת הענוה המורה על פשיטות שהיה מיוחד בה, שנאמר (במדבר י"ב, ג') והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. וזה היה עצם יחוד משה לתורה שהיה משה זוכה לתורה שהיא המעלה העליונה, וזה זכה בשביל הענוה שהיה מיוחד בה משה. ודבר זה בארו חכמים במקומות הרבה מאד כי עצם הכנת משה לתורה מה שהיה פשוט לגמרי מכל, כי בדבר זה התורה ראויה למשה ומתיחסת לו ומיוחדת אליו עד שתקרא (מלאכי ג', כ"ב) תורת משה וכו' ע"כ.

ובספר רוח נמוכה אסף הרבה מקורות במעלת הענוה ובגנות הגאווה, ובדף ד' כתב וכלל כל המידות היא מדת הענוה [הנהגות פרטיות מהגר"א שבספר כתבי הצדיק רי"ז מסלנט] ושאר המדות נגררות אחריה [תמר דבורה פ"ב] והענוה שורש העבודה והיא הסולם לעלות לדרכי הקב"ה [אורחות צדיקים שער ב'] ע"כ. מנאי קטן תלמידיו המתענג על ספריו ושיעוריו הצ' יהודה בלא"א שי חרזי יצ"ו.

*

לגבי המלה ממיל'ל, אמנם זאת גימטריא, רבינו אפרים והחיד"א לקחו זאת רק לצורך החשבון, ברם לכאורה צריך לדעת מהו הפשט שלמלה ממיל'ל?

ישנה מלה דומה. אחד מן טעמי המקרא, נקרא מְאִילָא. לא מכירים זאת כ"כ, כי הדבר נדיר

שערי יצחק – השיעור השבועי

בימי קדם, איזה אנשים חכמים וגאונים, איזה הבנות ורעיונות עמוקים, החובקים זרועות עולם. כעת ברצוני לומר לכם, כי כל זה כתוב במסכת אבות...

הביא להם את מסכת אבות, והתחיל לקרוא משנה אחרי משנה. הראה להם, כי הכל כתוב בתמצית במסכת אבות. והם השתוממו והתפעלו. אמרו, לא ידענו כי חכמי ישראל היו כאלה גאונים, חכמים ונבונים. אמר להם, בטח. חסר לכם. אתם אינכם יודעים, איזה גדולי ישראל היו וכו'. שאלו אותו, א"כ למה לא אמרת לנו זאת מראש? מדוע אמרת לנו כי זה מחכמי סין? ענה להם, לא. חכמי סין, כל דבריהם שטויות והבלים. אלא הכל הוא מחכמי ישראל. שום דבר איננו מחכמי סין. שאלו אותו, א"כ למה שיקרת עלינו? מדוע 'עבדת' עלינו? ענה להם, תשמעו, אם הייתי אומר לכם מראש כי הנני מוסר לכם שיעורים במסכת אבות, לא הייתם באים, לכן הייתי צריך 'לעבוד' עליכם. דבר שני, לא ממש שיקרתי, כי בהתחלת מסכת אבות כתוב 'משה קיבל תורה מסיני'... [עייין בשיעור מוצש"ק בהעלותך התשע"ח בשכ"ט. העורך].

[אני שמעתי מעשה זה באופן אחר, שאותו חכם פרסם שהוא נותן הרצאות במסכת אבות, והשומעים לא התפעלו, ולאט לאט נתמעטו, עד שלא בא אפילו אחד. לאחר מכן פרסם שהוא נותן הרצאות בחכמת סין, והיה אומר משניות ממסכת אבות, אלא שמחליף את שמות התנאים בשמות סיניים, ואז התפעלו השומעים והתרבו. לבסוף גילה להם שהכל ממסכת אבות. והוכיחם על פניהם ואמר להם, אתם מתפעלים מן האומרים, במקום שתתפעלו מעצם הדברים. איתמר].

עוד מעט נראה, היכן נמצאת החכמה האמיתית. כי כל הפילוסופיות והידיעות שבעולם, הכל בעצם גנוב מתורת ישראל. אין שום דבר טוב בעולם, שום חכמה, שבעצם השורש שלה אינו מתורת ישראל, ממקור ישראל.

נחזור לכך בעזרה"ת בהמשך השיעור.

האם מותר לאשה יולדת לאכול את השליא של-
תינוק שילדה.

התעוררתי לגבי שאלה שמישהו שאל אותי, בעניין אשר אינו כ"כ ברור לי, אולי תחפשו

כ"ו]. ישנה שם טפחא, ואתנחא. בכך לא טועים, כי זה כמעט לא מעלה ולא מוריד. אולי בדורות הראשונים, שמא ידעו איזה ניגון אחר לטעם מאילא, ואז היה אולי איזה הבדל גם שם בקריאה. אבל אצלנו, בלא"ה זה לא משמעותי. אולם בנדון דידן, לגבי זיצאדנח', המקף עושה את שתי המלים כמלה אחת, וי-צאדנח. אותו הדבר יש למשל במגילת רות [א', י'], ונתאמךנה ל'ה פ'ראתך נ'שוב ל'עמך. והרחבתי עוד בס"ד לעיל בשיעור ויחי התשע"ח בשכ"ט.

העיקר לענייננו, כי זהו פירוש המלה מאילא, נטייה. צריכים לנטות, אולם עדיין קשה, כי במלה 'ממיל' עצמה, אין הכרח לכך, כי מי אמר שהנטייה היא ימינה לכיוון בראשית? אולי שמאלה?

ברם, דבר ראשון, אה"נ, יכול להיות שגם זה נכון. אתה יכול לנטות ימינה, או לנטות שמאלה. דהיינו, באים להגיד לך, למיימינין בה – סמא דחיי. למשמאילים בה – סמא דמותא [שבת דף ח"פ ע"ב].

דבר שני, הכי הרבה, גם אם לא תחזור מבראשית, אם רצונך ללכת שמאלה, אזי פירושו שתמשיך לנביאים וכתובים, יהושע וכו'. הדבר אפשרי. בין ימין ובין שמאל, זה מתאים. לא משנה להיכן תנטה, העיקר אל תעצור פה, אל תסתפק במה שאמרת עד כה, אלא או תחזור או תמשיך. וע"ע מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך ע"פ בחדש השלישי הנו"ל.

שורש כל החכמות שבעולם, הוא מתורת ישראל.

שמעתי פעם מאלה שעוסקים בקירוב רחוקים, כי היה מישהו באיזו אוניברסיטה אשר רצה לקרב את הסטודנטים לתורה, ופירסם שהוא מוסר שיעורים, דברי חכמה מחכמי סין הקדמונים, ורבים נרשמו ובאו לשמוע.

הוא התחיל למסור את השיעור, ואמר להם כל מיני חכמות ורעיונות וכו'. כולם התפלאו. איזו חכמה? הוא מסר אולי עשר או חמש עשרה שיעורים.

לבסוף, כאשר הוא גמר, אמר להם כי ברצוני להגיד להם דבר חידוש. אתם שמעתם את כל הדברים הללו, נוכחתם לדעת איזו חכמה היתה

ותמצאו, להרחיב את הנושא, ושנגיע בעזרתו יתב' אל המסקנא.

זאת שאלה מוזרה. האם מותר לילדת לאכול את השליא שלתינוק שילדה? [השאלה הובאה כבר בכתובים בשיעור מוצש"ק בשלח התשע"א בשכ"ב. העורך].

וזה לשונו במכתבו, לק"י. ליל ה' בשבט התשע"א.

לכבוד מרן הגאון יצחק רצאבי שליט"א.

בעניין האם מותר לאשה לאכול את השליא, ובעניין האשה שאוכלת אותה אחר הלידה.

סיפרה אשה חילונית שחברה שלה (ג"כ חילונית) כל פעם אחרי שהיא יולדת, אומרת לאחיות שיצאו מהחדר – כי האחיות שבבית החולים לא היו נותנים לה לעשות זאת, הן עושות בזה שימוש לתרופות וכד' – ולוקחת השליא (לשירותים – בית הכסא) ושם אוכלת את השליא. אותה אשה טוענת, שלמדה דבר זה מהחיות, שכך הן עושות אחרי שממליטות.

אחרי שהיא מסיימת לאכול את השליא, היא חוזרת לחדר ומרגישה חזקה הרבה יותר מאי פעם, ויש לה כוחות על טבעיים (הכוונה ממש יש לה כוח, בניגוד לאשה אחרי לידה שהיא ממש חלשה ומותשת). ולא רק זה, גם אין לה דם בכלל אחרי הלידה. כמובן לא בזמן הלידה. (ולא כמו שאר הנשים, שרואות הרבה דם אחרי הלידה). האשה הזאת עברה כבר ארבע לידות, וכך עשתה בכל לידה.

היא אמנם חושבת שלפי היהדות זה אסור – היא לצערינו בלא"ה איננה מקפידה על כשרות – אבל היא אומרת שלא איכפת לה, משום שטוענת כי לה זה עוזר, והיא מרגישה חזקה וגם אין לה דם.

אשתי שאלה כמה חרדיות, ואמרו שלא שמעו מזה, והיו המומות מעצם הרעיון ונגעלו מאד. זהו דבר מאוס. הרי השליא מלאה דם, כיצד אפשר לאכול את זה? וחילוניות, אשתי לא שאלה.

השאלה הזאת נמצאת אצלי כבר הרבה שנים, ולא ענית עליה. וכעת נתעורר אצלי שוב הנושא הזה, ואמרתני אולי נזכה כעת ברצון הי"ת כי העניין הזה יתברר הלי' למעשה. מכתב השאלה

הזה נמצא אצלי כבר משנת התשע"א, מאת הרב מירון כהן הי"ו שהיה בזמנו בעיר פרדס חנה. לגבי מה שמובא במכתב, כי אותה אשה למדה זאת מן החיות, אכן הדבר נכון, הפרות והכבשות והכלבות עושות ככה. וגם חיות אשר אינן עושות זאת, אזי חיות אחרות באות ואוכלות את השליא.

הערה מהקהל: כנראה היא דומה לבהמה, אם היא למדה ממנה...

תשובת מרן שליט"א: הינך צודק. כמובא ב'תוכחה', וב'שליטה היוצת מפי רגליה, ובבניה אשר תלד, כי תאכלם בחסר פל בפסח' [דברים כ"ח, נ"ז]. זאת קללה בתוכחה. לשון נפילה ונשירה, כמו [דברים כ"ח, מ'] פי ישל זיתך. כמו ברי"ש. אבל האמת היא, כי הדבר אינו מוסכם, שכך הוא הפירוש שם. אמנם זהו פשא הממלה זבשליטה, אולם עכ"פ בתרגום ורש"י אינם מפרשים כך.

בתרגום אונקלוס זבשליטה, ובזעיר בנהא. וכן רש"י מפרש, בניה הקטנים. אבל ר"א אפן עזרא והרשב"ם אומרים כי הדבר כפישוטו, שליא ממש. וכן הוא הפירוש לפי תרגום יונתן, ובשפיר שליטא. אוכלת את השליא. אפילו שזה מגעיל, אבל מפני גודל הרעב, היא נאלצת לכך.

לגופו שלדבר, רציתי בזמנו לבדוק את העניין הזה בספרים, אבל לא כ"כ הצלחתי, ברם כיום שיש את תכנת 'אוצר החכמה', בודאי שאפשר למצוא בקלות הרבה מקורות. כמרכן הנני מבקש, אם אפשר לשאול על כך בעלי מקצוע.

בספר האדם וטבעו [פרק ה', דף 98] כתב בזה"ל, השיליה, פירושו של-שם המדעי – "עוגה שטוחה". רק במאה שלנו התגלה תפקידה של-שיליה בהתפתחות העובר. אגב, אצל בעלי-החיים, החיים בחיק הטבע, מושלכת השיליה מיד, וחיות טרף אוכלות אותן בתיאבון רב.

סימן שזה טעים. כנראה.

הערה מהקהל: החיות טעים להם כל דבר.

תגובת מרן שליט"א: א"כ זאת אינה ראייה.

ובהערה שם למטה מובא בין היתר כך, הצוענים בטראנסילבניד מאמינים, שאם מישהו אוכל מדם השיליה, אינו רגיש לקור.

שערי יצחק – השיעור השבועי

נפשית – מאופיינות ברמה נמוכה של אבץ וויטמין B6, לכן אכילת השליה תסייע גם לנשים אלו. בטבע כל בעל חיים אוכל את השליה שלו לאחר הלידה, הוסיף אותו תזונאי. בינתיים, מומחים רבים ברחבי העולם מאמינים כי היתרונות באכילת השליה, הינם פסיכולוגים יותר מאשר תזונתיים. "אין אף הוכחה מחקרית לכך שאכילת השליה מגנה על האם מפני הדיכאון שלאחר לידה", אמרה פלונית, מנהלת של אתר אינטרנט בריטי לבריאות התינוק.

*

מבחינה הלכתית, לכאורה מפורש שהדבר מותר. אמנם מצד 'בל תשקצו' ישנה לפורש שאלה, אבל אם יש בכך עניין רפואי, אזי זה מתגבר על 'בל תשקצו'. אם ישנה רפואה תרופה, אפילו אם האדם נגעל ממנה, מותר לו לקחת אותה, למרות איסור 'בל תשקצו', מכיון שהוא צריך זאת לרפואה.

בשלחן ערוך יו"ד [סימן פ"א סעיף ג'] מובא בזה"ל, יאלי דיחמורתא (פי' כעין ביצי זכר שיחמורת משלכת מרחמה) – מותרים. ובסעיף ד', שליא שהחמור נוצר בו, מותר. דפירשא בעלמא הוא.

ישנה שם מחלוקת, מה הפירוש 'שליא שהחמור נוצר בו'. ובכל אופן, הכף החיים [בס"ק ל"ב] מביא כך, וכל שכן שליא של שאר בהמות טמאות. ש"ך שם. הל"פ שם. פליתי שם. אבל דעת הפר"ח שם לאסור. וכ"ה דעת הפר"ת שם וכו'.

ובס"ק ל"ג כתב בהדיא הכה"ח, וה"ה שליא של אדם, מותרת. כדמוכח שם בגמ'. כנסת הגדולה שם אות ט"ו. שולחן גבוה אות י"ג. זבחי צדק אות ל"א.

אולי צריכים לעיין יותר, שמא העניין קשור לאותה המחלוקת הקודמת, אבל עכ"פ לכלל הפחות ישנם המתירים. יש שלוש דעות בדין בשר אדם, ואפשר לעשות ספק ספיקא. [ועיין עוד שם טוב פרק ד' ממאכלות אסורות הלכה כ'. איתמר].

ראיתי בספר שבט הקהתי [ח"ו, יו"ד סימן רס"ג] שהביא שאלה. בבית חולים, יש שלוקחין השליא שהולד נוצר בו, ומעבדין אותו וטוחנין

הם 'קלטו' עכ"פ דבר אחד, כי אדם כזה אינו מצטנן בקלות.

בהמשך בפנים כתוב שם, כי חל מפנה בשנת 53 בהתייחסות לשליה. התברר שהיא מכילה נוגדנים רבים של הדם "gamma globulin" העשויים לסייע לאלה הזקוקים לתוספת חיסון. באירופה קמו מספר מפעלים, והגדול בהם נמצא בצרפת. מאז נאספות השליות בכל רחבי תבל, ומשאיות עמוסות ארגזים מלאי שליות מוקפאות נוהרות אל האינסטיטוט L'Institut meri'eux ושם מפיקים מהן את הגמדה גלובלין. עד כאן.

מישהו שלח אלי דעות של עוסקים ברפואה בנושא, וז"ל, השליה הינה סוג של איבר המתפתח ברחם בזמן ההריון ותפקידו לספק לעובר מזון וחמצן ולסלק ממנו את חומרי הפסולת. ברוב המקרים, לאחר הלידה מתייחסים אל השליה כאל פסולת, אך בתרבויות שונות מייחסים חשיבות רבה מאוד לשליה כאל גורם המחבר בין האם לתינוק.

"חיות נוטות לאכול את השליה שלהן לאחר הלידה, בכדי לספק לעצמן תזונה נאותה. אך לבני אדם, שתזונתם בריאה, אין שום צורך באכילת השליה", כך אמרה מיילדת פלונית, דוברת הרויאל קולג' למיילדים וגניקולוגים בבריטניה.

לעומתה, עבור תזונאי פלוני, אכילת השליה לאחר הלידה, נראית הגיונית לחלוטין. "גופה של האם הטריה, מותש לאחר הלידה וההנקה, ואת החוסרים התזונתיים הנוצרים לאחר מאמץ כה רב, ניתן להשלים בעזרת אכילת השליה", הוא אמר.

"החלב הראשוני איתו מניקה האם הטריה את הרך הנולד, עשיר מאוד באבץ שאמור להגיע מהאם. אך לא כל הנשים צורכות את כמות האבץ, לה הן זקוקות במהלך ההריון. נשים רבות צורכות רק שליש מכמות האבץ הדרושה. השליה עשירה באבץ, וויטמין B6 ומרכיבים מזינים אחרים, היכולים להשלים את התזונה החסרה של האישה".

"מעבר לכך, נשים שסובלות מדיכאון שלאחר לידה – לצערינו ישנן הסובלות אז גם מבחינה

אותו, ועושי ממונו אבקה ונותנים תוך קפסולות. ואם התינוק שנולד בתוך השליא הוא חולה או חלוש, נותנין לו מהאבקה לרפואה.

ונשאלתי אם מותר לעשות כן.

תשובה. א' יש לדון קודם אי יש חיוב קבורה בשליא. ועיין בשו"ת משנה שכיר (יור"ד סימן רל"ט) שתמה על שהמילדות בזמנינו נוטלות את השליא ומשליכות אותה, והוא נגד הירושלמי במסכת שבת סוף פרק מפנין [י"ח ג'] דטומנין השליא בארץ. עיין שם שתמה על מה שמקילין. [ועי' בספר קובץ תשובות מהגריש"א (שליט"א) [זצ"ל] שכ' דיש לקבור השליות, וכן השליות אחר הפלות ע"ש].

ועיין בשו"ת אגרות משה (חלק יור"ד חלק ג' בסוף סימן קמ"א) שכתב בפשיטות, דרק איברים שיש בהם בשר גידים ועצמות, בעי קבורה. אבל בני מעיים וכליות וטחול שפיר ושליא, לא בעי קבורה כשעדיין אין צורת ולד עיין שם. ולפלא שלא העיר מהירושלמי. ומשמע דלא נהגו לקברו [ושמעתי דהיום יש מקומות בבי"ח שקוברים השליא]. אבל מדינא לא בעי קבורה, ורק משום סגולה קוברין. וצריך עיון דבשו"ת אגרות משה (יור"ד סימן רל"א) מסיק, דבשר מן החי בעי קבורה.

ב' ואודות אי מותר לאכלו, עיין ביור"ד (סימן פ"א סעיף ז') דשליא של חמור מותר, ועיין בש"ך לגבי שאר בהמות טהורות, ועיין שם בפרי חדש ובפלתו ובערוך השולחן שם, ועיין במסכת בכורות [דף ז' ע"ב] דמשמע דשליא של אדם דומה לחמור דהוי פירשא בעלמא, וכן איתא בהגהות כנסת הגדולה על הטור. אך עיין שם בפר"ת ופרי חדש, דס"ל דרק עור הבא נגד פניו של חמור מותר, אבל השליא עצמה אסורה, עיין שם מה שהאריכו. וכן איתא בתשובות הרשב"א (חלק א' סימן י"ז). אבל רש"י ותוספות מפרשי, דאיירי בשליא. [ועיין בדרכי תשובה שהביא מהיעב"ץ בסידורו, שכתב דמכל מקום אסור לאכלו בעין, משום בל תשקצו עיין שם]. אבל לשון השו"ע משמע, דהשליא ממש מותרת. ועיין בכף החיים שם, דמביא דכן נקיטנין. ועיין בחזון איש (יור"ד סימן י"ב).

אבל בנדון דידן, נראה דלכולי עלמא אין שום חשש, דהא מיבשין אותו. ועיין ברמ"א (יור"ד סימן פ"ז סעיף י'), דעור הקיבה שמייבשין כעין, מותר. ועיין שם בפתחי תשובה. וכל שכן דעושי ממונו אבקה ומשימם תוך קפסולות, ודאי דאין הגרון נהנה כלום מהאבקה, ולא שייך גם כן בל תשקצו כיון שנעשה מהם אבקה, ובפרט דלרפואה מותר הלאו דבל תשקצו. ועיין בפרי מגדים (שפתי דעת סימן פ"א ס"ק ג'), ודאי דאין חשש ליתנם לאכול לחולה או לילד חלוש. ועוד, דאם אינו יודע שבא מדבר מאוס, ליכא בל תשקצו, כמו שהארכתי במקום אחר. לכן אין חשש. וכן שמעתי שהגאון בעל שבט הלוי (שליט"א) [זצ"ל] גם כן הקיל.

אבל זאת רק לפי השאלה שלו, שהאדם אינו יודע מהיכן זה בא. כי מי שיודע הוא אכן נגעל, אולם מי שאינו יודע הוא אינו נגעל. א"כ בנדון דידן, הדבר אינו שייך. וע"ע בס' גפן פוריה, לגבי קבורת השליא.

שאלה מהקהל: לגבי הקבורה, אם אדם נפצע ונפל חלק מגופו, כגון חלק מן היד, בשר או גידים, האם זה חייב קבורה?

תשובת מרן שליט"א: כן. הוא צריך לשמור את זה, לתת זאת לחברא קדישא. ישנם כאלה ששומרים אפילו שיניים, אבל אין חובה. מצד הדין הוא לא חייב, אבל זאת מדת חסידות, להקפיא את זה. ועיין גשר החיים פרק ט"ז אות ב' דף קמ"ה קמ"ו.

*

בעניין קבורת השליא, כתבתי בס"ד בשע"ה [ובעיני יצחק סימן קפ"א סעיף ג'] כי גם אבותינו נע"ג היו זורקים אותה.

והכי איתא התם, שליא (דהיינו מה שעוטף את העובר, ויוצא אחרי הלידה), לא נהגו לקבור.

ובעיני יצחק שם אות ג', שו"ת עולת יצחק ח"ב סימן רכ"ז. והיו זורקים אותה בתימן מחוץ לישוב, וממילא משמשת למאכל חיות וכדומה, או זורקים לאיזה בור, ויש למים זורמים, וכיוצא בזה. ועיין רמב"ם פ"ד מפסולי המוקדשין הל"ז, ופרק י"ט הלי"א. ופ"ד מבכורות הל"י. ופ"ד מתמורה הל"י. ושוב נודע לי שיש שנהגו לקברה בקרקע במקום שאין הילוך בני אדם,

*

לק"י, ליל חמישי כ"ה שבט התשפ"ו בשלז.
לכבוד מו"ר מרן רבינו שליט"א.
בדבר אשר העלה לדון האם מותר לאכול שליית אדם לצורך רפואה, בחפשי בספרים חזא הוית שהרבה מרבני זמנינו שליט"א נשאלו בזה, ואציין בקצרה מקורותיהם עם מסקנותיהם בצדיהם.
א' אור ישראל (מאנסי) שנה כ"ג גליון ב' עמ' נ"ד, שם התיר ובפרט כשזה בתוך קפסולה.
ב' קובץ דרכי משה ח"ה עמ' קל"ג, שם הסיק שכל עוד שלא הוכח שהקפסולות הנ"ל תועלתן מרובה, אין להתיר אם לא במקום הפסד וכיעו"ש.
ג' שו"ת ישיב יצחק (שכטר) חלק ל"ו יורה דעה מסימן כ"ה עד סימן ל"ו דן בזה ובמסתעף הרבה, והעלה שיש לברר טיב המחקר, וגם אם אין לו תחליף אחר, שאז ע"י תערובת קיל יותר, וכשהוא בעין אין לאכול עש"ב.

ד' רץ כצבי (רייזמן) ענייני רפואה ופיקוח נפש סימן כ"א האריך להתיר גם לשיטת הרמב"ם וכיעו"ש בסימן שע"ט, אמנם לאחמ"כ הביא תשובות מחכמי זמנינו ששקלו וטרו בדבריו, וגם גבי דעת הרמב"ם עש"ב.

ה' בין ישראל לעמים (מליחה, טהרני) פרק כ"ג סעיף י"ז עמ' רכ"ד העלה בפשיטות להתיר.

ו' מאידך בשו"ת דברות אליהו (אברג'ל) ח"י סימן ס"ב העלה שדבר זה ישתקע ולא יאמר, דאסור באיסור גמור לאכול שליית אדם בל תשקצו ע"כ. אמנם לפ"ד נראה שמסקנתו אינה דוקא לגופו של עניין, אלא בתוספת חיוב ההנהגה הנכונה. וזכור לי זאת גם מדבריו במקו"א. ויל"ע עוד. ואם שגיתי, אתי תלין משוגתי.

ולא היה סיפק בידי לחפש אם יש מי שעמד בבירור תועלת המציאות מבחינה רפואית.

מנאי קטן תלמידיו, המשתוקק לראות בההדרת ספריו ושיעוריו

הצ' יהודה בלא"א שי חרוי יצ"ו.

יחולו ברכות לראש משביר, וירבו כמותו בישראל.

תשובה לשואל על הנאמר בשיעור הקודם בעניין אכילת ביצים ואמירת צדקתך בשבת, אם הדבר מפני אבילות על משה רבינו, מדוע עושים זאת בכל שבת, ולא רק בז' באדר או בשבת שלפני כן.
ושאלה נוספת לגבי המובא בהקדמת המו"ל ספר חובות הלבבות, ומה שכתוב לנגד זה בספר מגן וצינה. מתנות לאביונים בפורים, לע"נ משה רבינו ע"ה. ובעניין הרמב"ם והפילסופיא.

והכי איתא בירושלמי שטומנין השליא בקרקע כדי ליתן עירבון לארץ וכדלעיל בהלכות מילה סימן קנ"ט הערה ט"ל, ויעויין שם לגבי הערלה והטבור ובחולין דף ע"ז סוף עמוד ב' ובפירש"י שם איתא שקבורת שליית בפרשת דרכים וכיו"ב, יש בה משום דרכי האמורי, מפני שדומה לניחוש. וע"ע שו"ת מנחת יצחק חלק ז' סימן ק"ב, ולעיל הלכות מעונן ומנחש סימן קמ"ח סעיפים ו' ז' ח'. ובגמ' בכורות דף ז: מוכח שהשליית של-אדם מותרת אפילו באכילה, וכמ"ש הרשב"א בתשובה, וכמובא בדרכי תשובה על השלחן ערוך הלכות דברים היוצאים מן החי סימן פ"א ס"ק ס"ד, ובכף החיים שם ס"ק ל"ג. ובדברינו לעיל הלכות בהמה וחיה סימן קל"ד הערה ל"ז ד"ה שליית.

*

בכל אופן, אינני אומר כאן כעת כלום להלכה ולמעשה, לגבי העניין דלעיל. דהיינו אכילת היולדת אותה. ולגבי מ"ש בתורה, ובשליית היוצאת וגו', כפי שאמרנו לעיל, הר"א אבן עזרא והרשב"ם מפרשים כי זאת כמו השליית המוזכרת בש"ס. וגם מרבי' סעדיה גאון בתפסיר משמע כך, כי הוא מסביר ש'שליית' היינו מה שנופל ממנה. ולפי רש"י ותרגום אונקלוס, הכוונה בניה הקטנים. אפי' שכתוב אח"כ זבבניה אשר תלד', אפשר להגיד שהכוונה לבניה הגדולים, אולם כאן המדובר אפי' על בניה הקטנים, שהיא תאכלם בחוסר כל במצור ובמצוק וגו'. השם ירחם.

הערה מהקהל: חושבני כי כיום הרופאים לוקחים את השליית, ומשתמשים בה לרפא מחלות.

תגובת מרן שליט"א: אכן. שמענו על זאת. השאלה שלנו היא, האם מותר לאכול אותה כמות שהיא. האם הדבר נכון, שהיא גורמת חיזוק. האם הדברים הללו התבררו.

הערה מהקהל: האם יכול להיות שישנו בכך גם איסור של אכילת דם אדם? אולי יש שם גם דם אדם, חוץ מן השליית? משום מראית העין, לכל הפחות.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אבל כתוב במפורש שזה מותר. אולי צריכים למלוח ולחלוט זאת לפני האכילה...

ביצים בשבת [הוא לא פירט מתי בדיוק. יב"ן], מפני אבלו של-משה עכ"ל.

מקור שני שהוא מביא, ובהרחבה כתב עניין זה, רבינו יהודה חלאווה (מחכמי ספרד לפני כשש מאות שנה, בן משפחתו של-רבינו בחיי ב"ר אשר) בספרו אמרי שפר (נדפס לראשונה בשנת ה'תשנ"ג) על פסוק (בראשית כ"ה, כ"ט) ויזד יעקב נזיד וז"ל, אמרו (בבבא) [בפרקא] קמא דבתרא (דף ט"ז ע"ב) אותו היום מת אברהם, ובישל יעקב תבשיל של-עדשים לנחם יצחק אביו. כלומר יעקב עשה ההבראה מנכסיו וכו'. ואליבא דמאן דאמר בשבת מת משה, וזכר לדבר משה עבדי מת (יהושע א', ב'), ויש בשלוש תיבות אלו אותיות שבת (והן האותיות השניות), על כן נהגו [לאכול] בשבת בתחילת סעודה של-שחרית, ביצים שנתבשלו בחמין, זכר לאותה הבראה.

הוא הוסיף כאן דבר שאיננו מכירים, ולא מוזכר בספרים שבידינו. כי הם אכלו את הביצים 'בתחילת הסעודה'. אנחנו לא מקפידים לאכלם בהתחלת הסעודה, ברם הוא מצייין כי כך היה המנהג שלהם.

ואומרים שמטעם זה נתקן לומר במנחה של-שבת צדקתך וצדקתך צדקתך, שלושה פסוקים של צידוק הדין, לכבוד משה רבינו שנפטר בשבת וכו' יעו"ש.

א"כ נמצא כי המנהג הזה הוא מימים קדמונים. כנראה שהבינו, כי העניין של משה רבינו שמת בשבת, וכן אלה הסוברים כי אומרים צדקתך וצדקתך וגו' אף על יוסף ודוד שהם ג"כ מתו בשבת, ואלה הסוברים שזה היה במנחה, הם הבינו כי הדבר איננו קשור לתאריך. אמנם ישנו עניין בו' באדר, אולם יש עניין גם בכל שבת. כי הקב"ה אמר לדוד המלך שימות בשבת, ומשה ג"כ מת בשבת. כנראה ישנו עניין, מצד המנוחה של שבת, שתהיה להם ג"כ אז את המנוחה שלהם. ולא רק סתם בשבת, אלא במנחה, שזאת שעת 'רעוא דרעוין', שעת רצון הרצונות. לכן גם אנחנו מדגישים שמהרי"ץ זיע"א נפטר 'בשבת קדושים במנחה'. צדיקים גדולים רבים מתו בשעה הזאת, כי יש בזה מעלה וזכות לנשמותיהם.

ידידנו הרה"ג אליהו סויד הי"ו, שהוא 'מסמר קבוע' פה בשיעורים, מדי פעם הוא מפתיע אותנו עם שאלות מעניינות, וגם כעת הפנה אלי שאלות בקשר למה שדיברנו בשיעור הקודם.

שאלה ראשונה. בטעם אכילת ביצים בשבת, ואמירת צדקתך, יש לעיין מדוע עושים כך בכל שבת ולא רק בשבת שנפטר בה משה רבינו ע"ה, או עכ"פ באותו שבוע שיחול ז' באדר.

אמרנו כי עניין אכילת ביצים בכל שבת, זה בגלל אבילות משה רבינו. הוא טוען, א"כ צריכים לאכול ביצים רק בשבת שהוא נפטר, או בשבת שלפני ז' באדר, שהרי משרע"ה נפטר בו' באדר. מדוע עושים כך בכל שבת ושבת? זאת שאלה טובה. מצויינת.

הנני מתפלא, כי לא ראיתי שום ספר ששאל את השאלה הזאת. אולי תמצאו, אני לא חיפשתי היטב, אבל מה שידוע לי, מן הספרים שיצא לי לעיין, לא ראיתי שנגעו בכך.

אבל בעצם, השאלה איננה מתחילה פה, אלא מאמירת צדקתך וגו'. הרי אומרים צדקתך, בשביל משה רבינו שנפטר בשבת, וכן יוסף ודוד. אבל קשה לכאורה, שהרי הם לא נפטרו בשבת הזאת?

שאלה שנייה.

בהקדמה לחובות הלבבות מהדורת התשל"ג, מאידך ראה במגן וצינה.

זאת שאלה 'פצצה'. עוד מעט נסביר זאת. אבל, נלך לפי הסדר.

*

לגבי השאלה הראשונה, בקשר לאכילת ביצים בשבת, ראשית נקדים, כי עניין זה של אכילת ביצים בשבת, בספרים מביאים בדר"כ את הכנסת הגדולה, אולם מתברר כי המנהג הזה כבר כתוב בראשונים. הדבר נודע לי כעת בזכות ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א, אשר שלח אלי תשובה שהוא כתב בעבר על הנושא הזה, והוא מצא שני מקורות קדמונים לעניין זה. וזה לשונו, זכיתי ומצאתי שהמנהג הזה וטעמו, קדומים יותר. שכן כתוב בפסקי תלמיד הרשב"א (נדפסו לראשונה בשנת ה'תשמ"ז, בתוך ספר שיטת הקדמונים על מסכת שבת) דף שע"ו אות כ"ז וז"ל, שמענו שנהגו לאכול

שערי יצחק – השיעור השבועי

המבואר בסוטה דף יג: ובמדרשים, י"א לא מת משה, אלא עומד ומשרת למעלה, וכיו"ב]. מהרי"ץ זיע"א מדגיש, כי תמיד כאשר כתוב לגבי משה רבינו לשון מיתה, הטעם הוא מפסיק. כגון בפסוק [דברים ד', כ"ב] כִּי אֲנֹכִי מֵת בְּאֶרֶץ הַזֹּאת. לא 'אנכי מת' ביחד, כפי הטעם מארכה שבדפוסים, אלא בתיגאן הוא בטעם רביע, כנו' שם בחלק הדקדוק.

ואם מישהו ישאל מן הפסוק [יהושע א', א'] נִיְהִי אַחֲרַי מוֹת מֹשֶׁה, שאני התם שמדובר לפי סברתם של ישראל שחשבו כי הוא מת ממש וכו', והרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך ע"פ וימת שם משה עבד י"י.

'הוא' – משה רבינו – לא עבר, עד שמסרה לתלמידו, דהיינו ליהושע. וכן אשר אחריו, למי שאחריו. רוצים להדגיש את המסורת של העברת ומסירת התורה שבע"פ, מדור לדור. לפי שבזה הפרק, סדר המסורת והמוסרים. וראיתי לכתוב כאן כל המסכתא, לפי שיש בה הרבה מוסרים, וכולם צריכים לה.

הכותבים אומרים, אנחנו נכתוב את כל המסכתא, אפילו שקוראים רק את הפרק הראשון, מכיון שיש בכך הרבה מוסר. אני מעתיק זאת בכדי שתקרא זאת לבדך, כי בציבור קוראים רק את הפרק הראשון.

ולא ייאמר – לא לקרוא זאת – ביום טוב או ראש חודש, לפי שהם ימי ששון ושמחה. ואמנם ביום שבת מותר, מפני פטירתו של משה רבינו. כך הם כותבים, כי זהו 'זכרון לשליח'.

אבל כנראה זה לא רק 'זכרון', לא רק זכר בעלמא למשה רבינו, אלא יותר מזה, וכדלקמן.

הרי אחרי מנחה של-שבת, לא קובעים שיעורי תורה. ממנחה עד ערבית, קוראים בציבור רק מזמורי תהלים, או דברים שאינם לימוד. רק ליחידיים מותר ללמוד תורה, אבל לא בציבור. בספר שבלי הלקט [סוף סימן קכ"ז] הביא על כך את הטעם בשם רב שר שלום גאון, כי נשיא שמת, כל [בתי] המדרשות בטלים. לכך נהגו לומר בפרקי אבות משה קיבל תורה מסיני, לומר אנחנו מספרים בכבודו ושבחו, ובכך תהיה לו מנוחה טובה. דהיינו, זה שאנחנו מזכירים את משה רבינו, הדבר יהיה לו עילוי נשמה.

מפני כן כנראה קבעו זאת בכל שבת ושבת, בלי קשר לתאריך.

*

[אחרי השיעור, כתב אלי השואל הרה"ג אליהו סויד שליט"א כדלקמן.

לק"י, לכבוד מרן שליט"א.

כהמשך לדברי מוה"ר שליט"א בשערי יצחק פ' משפטים התשפ"ו בשל"ז, שיש עניין בשבת לפטירת משה רבינו, הנה אף אמירת פיוט בר יוחאי שאומרים בכל שבת הוא מטעם שרשב"י נקרא שבת כמ"ש הרב בשע"ה ח"ב סימן נ"ח הערה י', והרי רשב"י ניצוץ משה רבינו, וא"כ יש עניין לעשות לפטירתו כל שבת, ואף אמירת צדקתך בעיקר ניתקן על פטירת משה רבינו וכמש"כ בעץ חיים דף קמ"ו ע"ב עכ"ל נר"ו.

וזה נפלא. ויישר חיליה לאורייתא.

*

בהקדמה למסכת אבות עם פירוש מילי דאבות [דף 9] הבאתי בס"ד מספרי קדמונינו, שהם כתבו את העניין הזה בהרחבה קצת, בזה"ל, נהגו מקצת המקומות לקרות (זה) הפרק הראשון ממסכת אבות אחרי תפילת המנחה יום השבת. אמרנו [בשיעור הקודם] כי היה מנהג לקרוא בכל שבת פרק ראשון ממסכת אבות, משה קיבל תורה מסיני וכו'. חזרו על כך, בכל שבת. כפי שגם אנחנו קוראים פרק במה מדליקין וכו' בליל שבת, היה להם מנהג לקרוא את פרק ראשון ממסכת אבות בקביעות אחרי תפילת המנחה.

וזה לפי שהם אָמְרוּ, כי האדון השליח, עליו השלום – זהו משה רבינו, על-שם שנאמר פי אֲנֹכִי 'שְׁלַחַתִּיךָ' [שמות ג', י"ב] – עָבַר לחיים הנצחיים, והיה [זה] בחצי יום השבת.

מובן שהכוונה היא, כי יום שבת נחלק לשתיים, והוא נפטר בחצי השני, דהיינו במנחה.

לכן נהגו לקרוא פרק זה, זכרון לשליח ולתורתו, שהוא לא עבר עד שמסרה לתלמידו. על משה רבינו אפי' לא כתוב לשון מיתה, אלא הוא 'עבר לחיים הנצחיים', עבר מהעולם הזה לעולם הבא. לא אומרים לשון מיתה. כתוב במדרש, 'משה רבינו לא מת'. [כפי שהבאתי שם בס"ד בהערה ד' בזה"ל, אעפ"י שבתורה נכתב לשון מיתה, נקטו בסגנון זה דרך כבוד. אי נמי על פי

שלא נתפלא. עילוי נשמה, זהו דבר בלי סוף, אפשר יותר ויותר, אפילו למרע"ה.

ישנם כאלה האומרים, כי מצות מתנות לאביונים בפורים, נקבעה לעילוי נשמת משה רבינו, כי בזכותו ובאמצעותו היתה ההצלה שלנו בזמן מרדכי ואסתר. וזאת עפ"י הכתוב במדרש אסת"ר, כי משה רבינו עמד ברקיע להתפלל על הצלת ישראל, ומרדכי עמד בעולם שלנו. כך מובא בשם מהר"ם אלשיך. דיברתי על כך בס"ד לפני מספר שנים [עיין בשיעור מוצש"ק תרומה ה'תשע"ג בשכ"ד, ומוצש"ק יתרו ה'תשע"ח ב'שכ"ט, ויקרא ה'תשע"ט בשל"ז].

יתהיה לו מנוחה טובה, דהיינו הדבר מוסיף. לכן זה בכל שבת ושבת, דהיינו העניין הוא מצד השבת, ולא מצד התאריך.

אבל בס"ד עלה פתאום בראשי רעיון ואכן בדקתי ומצאתי דבר פלא עצום. לעולם ז' באדר לא חל בשבת. ממילא מובן כי אי אפשר להגיד, לעשות זאת רק ביאר צייט שלו, כי בלוח שלנו לא יחול אף פעם ז' באדר בשבת. בשום שנה.

כאשר בדקתי אחד אחד, וחששתי שמא עוד מעט יהיה בכל זאת אחד שכך יחול, השבתי לעצמי כי סוף סוף הדבר אינו משנה, כי ברוב השנים זה לא חל. אבל אין כלום, אין אף אחד. בשום שנה.

וזאת גם אדר ראשון, וגם אדר שני. הרי ישנה מחלוקת בין מרן להרמ"א בסימן תקס"ח סעיף ז', כאשר ישנם שני אדרים, מתי עושים את היאר צייט, האם באדר הראשון או באדר השני. אבל אין, לא אדר ראשון ולא אדר שני, אף פעם לא חל ז' באדר בשבת.

זהו ג"כ חיזוק, שזה לא קשור לתאריך, אלא אל השבת.

בכל אופן, כפי שאמרנו, אפי' שיש נוהגים גם בסעודה שלישית לאכול ביצים, העיקר הוא בסעודה של שחרית, כי במנחה בלא"ה יש צדקתך.

שאלה מהקהל: וכי שייך להתאבל בשבת?

תשובת מרן שליט"א: הדבר לא ניכר.

שאלה מהקהל: ולמה ביצים ולא עדשים?

תשובת מרן שליט"א: כנראה בצירוף שזה עונג שבת וכבוד, משא"כ עדשים שהם מאכל פשוט.

*

ערש"ק פרשת משפטים כ"ו שבט ה'תשפ"ו בשל"ז. לכבוד מרן שליט"א.

הנה בשיעור הקודם מוצש"ק פרשת יתרו הניח מו"ר שליט"א שתי שאלות הצריכות עיון, אחת גבי אכילת השלייה שכבר זיכיתי וכתבתי למו"ר שליט"א סיכום כללי לדעות פוסקי זמנינו בזה [נדפס לעיל. העורך], ועתה באתי גבי השאלה השנית לעניין המנהג לאכול ביצים כל שבת לאבלו של משה, מדוע לא סגי באכילת ביצים בשבוע הקודם לפטירתו וכדקיי"ל בשאר ענייני יארציי"ט. והשאלה תיפול נמי להסוברים שאמירת צידוק הדין במנחה כל שבת היא לאבלו של משה עכ"ד.

ועיינתי בראשונים שהזכירו עניין זה גבי צדקתך וחזה היות שהנוסח שכתבו בזה שהוא זכר לפטירתו של משה או משום כבודו של משה וכיעויין בקובץ שיטות קמאי על מסכת מנחות דף ל' ע"א אסיפת ראשונים רבה בזה, ולפו"ר כמדומה אני שרובם ככולם שווים בלשונות אלו. ממילא הוקלשה הקושיא. ובפרט כשנצרך לזה מש"כ הרה"ג המקובל האלהי כמה"ר יעקב עדס שליט"א בספרו דברי יעקב שמות בסוף פרשת משפטים דף שכ"ה בזה הלשון, ולידע עד כמה קשורים לדורי דורות במשה רבינו אפשר להביא זכר לזה ממה שכתוב בטור באו"ח הלכות מנחה דשבת שיש נוהגים מנהגים מסוימים כזכר לאבילות אחרי מנחה דשבת מפני שזה היה זמן פטירת משה רבינו עכ"ד. והנה פטירת משה רבינו היה לפני אלפי שנים וגם שאף כששומרים יום הוא התאריך בשנה וכמו שכתוב בשו"ע בסימן תק"פ כן על יום שבעה באדר יום פטירת משה רבינו אך בדברי הטור בהלכות מנחה דשבת חידוש שעושים זכר למשה רבינו כל שנה כחמישים פעמים כמנין ימי השבת שבשנה והוא מפני שכל כך מרובה חסרונו של משה רבינו שאין גבול למספר הפעמים שיש ליתן לבו על דבר ע"כ. הרי שיישב הקושיא דלעיל אגב הילוכו.

ואציין מה שראיתי אגב הילוכי דידי שבספר מנהגי מהרי"צ הלוי (דינר) שבת קודש פרק י"ב סעיף ב' עמ' רכ"ח נאסף באריכות רבה כל המקורות בעניין המנהג באכילת ביצים בשבת. ובעניין ההוספה להקשות זאת גם על שיטות הסוברים שמנהג קריאת פרקי אבות בשבת נתקן כנגד פטירתו של משה, יעויין באורך בספר פרדס אליעזר (ברוקלין, תשס"ד) על פרקי אבות, מעמ' ס"א והלאה. וע"ע בספר מנהגי עלמ"א ח"ב סימן ט"ו עמ' ער"ב שיש כמה דברים שנהגו כל עם ישראל לעשותם בשבת אף על פי שיש בהם נימא של אבילות.

כך הוא הצעת הדברים לפקצ"ד מתוך מה שהעלתי בחכתי בס"ד, הגם שיש לעיין בזה עוד.

שערי יצחק – השיעור השבועי

חיברתי זה החיבור כדי להתגדל בו בישראל, ולא כדי לקנות לי שם, עד שיקשה עלי שתבטל תכליתי אשר בעבורה חיברתי. ואמנם חיברתי – וה' הוא היודע – לעצמי תחילה, להקל הדרישה והחיפוש למה שיצטרך אליו, ולעת הזקנה.

הרי שהרמב"ם כותב, כי מלכתחילה הוא חיבר את החיבור הזה לעצמו, בכדי שלא יצטרך כל פעם לעיין מחדש בסוגיות, ולדעת מה היא המסקנא.

*

נענה בעזרתו יתב' קודם על השאלה הראשונה, כי התשובה עליה היא יותר קצרה, ואח"כ נחזור אל השאלה העיקרית, בעניין חובות הלבבות וספרי אומות העולם.

האמת היא, שקשה לנו להיכנס להבין את עוצם מדרגתו ומעלתו של רבינו הרמב"ם. עוד מעט בהמשך נראה בעזרתו יתב' דברים ממש נשגבים, לשמוע ולהבין את המלים שלו.

זהו מכתב שהוא כתב, איגרת לתלמידו רבי יוסף ב"ר יהודה, המפורסם בשם אבן עקנין. הוא הוא המחבר שהובא במהרי"ץ בעץ חיים [דף צ"א ע"ב] בעניין השכיבנו, של רסאלה' בסתאן אלאזהאר. רבים לא ידעו מיהו המחבר, חשבו וכתבו כי זהו אחד מחכמי תימן, וזה גרס למשגה. אולם התברר לי בס"ד שהמדובר על אותו התלמיד הזה, ולכן מובן מה ששם הוא כתב שבחים גדולים על הרמב"ם. הוא היה תלמיד של רמב"ם, וכאשר הוא היה דר בארס צובא, נהיתה מחלוקת גדולה – לא ניכנס לפרטים – מהומה, בין ראש הישיבה בבבל, לבין הרמב"ם.

היה איזה נושא ציבורי, שהוא אמר אחרת ממנו, וממילא התחילו בזיונות. דהיינו, הם התחילו לזלזל בחיבור של רמב"ם, משנה תורה, להוריד את ערכו, כי הם ראו שהוא מתנגד להם באותו הנושא, והתלמיד הזה – רבי יוסף ב"ר יהודה – הגיב על כך בחריפות, ואז נהיה מתח. והרמב"ם כתב לו, שיירגע.

כך הרמב"ם כתב לו, בננו הנכבד ותלמידנו היקר כג"ק רב יוסף החכם המבין ראש הסדר ש"צ בר' יהודה נ"ע.

מאתי קטן תלמידיו
יהודה בלא"א שי חרזי יצ"ו.

*

כעת, לגבי השאלה השנייה.

הבאתי בשיעור הקודם, מן המבוא לספר חובות הלבבות, וקיבלתי על כך שתי הערות.

א' מה שאמרת מקודם, עוד מעט נראה זאת יותר טוב. וישנה עוד שאלה שנייה.

הבאנו משם, שכתוב כי חובות הלבבות זהו ספר המוסר הראשון שנתחבר בישראל, למרות שלאומות העולם היו ספרי מוסר לפני כן. הם צריכים הרבה מוסר...

דרך אגב, ידידנו הרב דקל ענקי הי"ו שאל אז תוך כדי השיעור שאלה טובה, הרי יש לנו מסכת אבות?

בשיעור הקודם כבר הדפסתי בחוברת את התשובה לכך, כי הוא – החוה"ל – איננו מדבר על זמן חז"ל, אלא על אחרי חתימת הש"ס. דהיינו, יש לנו לא רק את מסכת אבות, אלא גם את ספר משלי. כתוב בספר שבט מוסר למהר"א הכהן, כי אין מוסר בעולם, אשר לא נכלל בספרים משלי וקהלת. אבל החובות הלבבות מדבר על אחרי חתימת התלמוד, כך מפורש בלשונו. וכנראה, מלבד זה, אכן משלי קהלת ומסכת אבות, הם ספרי מוסר עצומים, אבל צריך פירוש לפירושים. רצו ספרים יותר מפורטים, על כל נושא. לפרט ולהסביר כל דבר, לפי ירידת הדורות. על כן, לקחו מאומות העולם.

לכן אמרתי בתחילת השיעור את הסיפור על משה קיבל תורה מ'מסיני'.

ודבר נוסף שהבאנו בשיעור הקודם, שגם הרמב"ם אשר חיבר את חיבורו משנה תורה, זהו בגלל שהוא קינא על כך שאין לעם ישראל ספר, אשר מסדר את כל דיני כל התורה בצורה של הלכות פסוקות.

ועל כך בא ידידנו הרב איתן אהרוני הי"ו וטען, כי הרמב"ם חיבר את הספר הזה לעצמו, כפי שמובא באיגרות הרמב"ם עצמו.

זאת השאלה השנייה, שברצוני לענות עליה כעת בעזרה"ת.

באיגרות הרמב"ם מהדורת שילת [ירושלים התשנ"ה, דף ש' מובא כך, דע, כי אני לא

ממה שצריך הבן לידע, שאין אני מסופק בעניין מן העניינים אשר זכרת בכתבך, ואני מאמין שאותם הדברים כך אירעו. אבל מדותי עתה, אינן כמדות הבן. שאני כבר חינוכני השנים והנסיונות, מחובר על מה שיחייבהו העיון, ואני מוחל על כבודי הרבה.

שיגידו מה שיגידו, לא איכפת לי.

והבן, לא יוכל להבליג, ולא יוכל לסבול אותן ההכעסות.

הוא קרא לתלמיד הזה בשם 'הבן', על פי מה שאחז"ל כי התלמידים קרויים בנים. אתה אינך יכול לסבול את ההכעסות האלה.

ושמע אלו הכללים שאומר לך.

כעת הוא אומר לו, כלל ראשון. תשמעו איזה מלים. כאב מאד לרבי יוסף בן יהודה אבן עקנין, איך שזלזלו בחיבור הנכבד הזה של הרמב"ם. לכן הרמב"ם כתב אליו כך.

דע, כי אני לא חיברתי זה החיבור כדי להתגדל בו בישראל, ולא כדי לקנות לי שם, עד שיקשה עלי שתבטל תכליתי אשר בעבורה חיברתי.

אם הייתי מחבר זאת בשביל שאתפרסם, וכעת ישנם המזלזלים בכך, א"כ לא הישגתי את המטרה. אלא, לא זאת היא המטרה שלי.

ואמנם חיברתי – וה' הוא היודע – לעצמי תחילה, להקל הדרישה והחיפוש למה שיצטרך אליו, ולעת הזקנה. כאשר האדם זקן, אזי הזכרון אצלו הוא כבר חלש. ככה זה בדרך כלל.

וישנן גירסאות, 'לעת הזקנה, בלי וא"ו החיבור, דהיינו זהו ההמשך של מקודם. כלומר, קל וחומר בשביל הזקנה.

והדבר השני, או השלישי, ולשם ה' יתעלה. כי אני – חי ה' – קנא קנאתי לה' אלהי ישראל, בראותי אומה, מבלי ספר מחוקק כולל באמת, ומבלי דעות אמתיות ומבוררות, ועשיתי מה שעשיתי לשם ה' בלבד.

וזה כלל אחד.

שימו לב. הרמב"ם מזכיר חמש פעמים כאן את שם ה'. ישנו כלל בגמרא [עין מגילה דף ג' ע"א], לגבי השדים, 'גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה... קל וחומר הרמב"ם. ק"ו שהוא נשבע 'חי ה'.

אין מישהו כמו הרמב"ם בעניין זה. כאשר הוא מביא בפירושו למשנה איזה פסוק, הוא מקדים לכתוב בלשון 'אמר השם יתעלה'. אין חכם כזה. בגמרא לפעמים כתוב דבר כעין זה, 'אמר רחמנא', אבל לא בשאר ספרים. מרוב יראת שמים, ומחוזק האמונה.

יש מי שסובר – כך ראיתי מי שכתב – כי מה שכתב הרמב"ם באיגרת זו שהוא כתב את חיבורו 'לעצמי תחילה', זהו רק מתוך ענוה יתירה. זה נכתב בהערה 15 למו"נ ח"ב פרק ל"ו, לגבי מש"ש הרמב"ם שאין חכם מחבר דבר לעצמו, ללמד את עצמו מה שכבר ידע. [הוא עצמו ביאר לנכון וכדלקמן, באיגרות הרמב"ם שבמהדורתו, ירושלם התשנ"ד, בדף קכ"ה הערה 6, חיברתי תחילה – המטרה העיקרית].

אבל לא נראה לי שזה מתקבל על הדעת. הרמב"ם אומר את האמת, בפרט שהוא מזכיר את שם ה', כפי שהוא כותב בתחילת דבריו, 'השם הוא היודע'.

אלא התשובה הנכונה לכך היא כדלקמן.

דבר ראשון, גם אם הרמב"ם כתב את הספר משנה תורה מעיקרא לעצמו, אבל הוא לא היה כותב זאת כפי שהוא אצלינו. אם זה היה רק לעצמו, אזי הוא היה כותב כפי שכותבים מסקנות, רשימות עצמיות, ראשי פרקים, שלא יצטרך בכל פעם לעיין בפרטי הדין, ומהי המסקנא בסוגיא. ואם ישנה מחלוקת בין הסוגיות, כיצד יש לפסוק. אבל לא חיבור מסודר וערוך כזה, כמו המשנה תורה שלפנינו, שזהו בודאי חיבור רק לציבור. לעצמו, הוא אינו צריך כזה חיבור, לפרט את הכל וכו'. בודאי הספר קיבל צורה חדשה.

אבל התשובה העיקרית היא, כי אין פירושו שזה עבר שלבים. בהתחלה חיבר לעצמו, ואח"כ החליט לפרסם זאת לציבור. אלא פירוש המלים 'לעצמי תחילה' הוא, שזאת היא המגמה העיקרית.

דהיינו, כאשר באתי – הרמב"ם – לחבר, היו לי שלוש מטרות. או שתיים, תלוי בגירסא ז'לעת הזקנה כדלעיל.

המטרה הראשונה, המגמה העיקרית, היא בכדי שאני אוכל להיעזר בזה. אבל מה שנתחבר

שערי יצחק – השיעור השבועי

ביום החיים ובין המתים הרב יוסף בר"א צדוק זצ"ל.

אחד מן הדברים שהם כותבים, הוא לגבי הנושא הזה. הם חיפשו בספרים שלו, לראות את הדברים הבעייתיים, וכתבו בזה"ל, בהקדמה לתרגומו לספר חובות הלבבות עמ' י"א, הוא כותב, "כגון אצל האסלאם וסאיל אכואן אלצפא" – זאת הכת שלמוסלמים – שלא מעט הושפע רבינו [בחיי] מהם, מדרכי חשיבתם, פרישותם, ושיטת הדבקות שלהם". וכן בעמ' י"ג הערה 2, על הסבר האחדות כתב "ודברי רבינו לקוחים ממחברות אכואן אלצפא".

והם כותבים על כך, הדברים כאן מבהילים בעזותם. עד כדי כך העיז לומר, שספרו המוסרי של רבינו בחיי, בנוי על סמך ההשפעה מספרי המוסלמים רח"ל.

ברם, מה אנחנו יכולים לעשות, שזאת אמת לאמיתה?

הם היו אז בחורים או אברכים צעירים, אינני יודע בדיוק, והם לא ידעו כי זאת היא האמת. רבינו בחיי בעצמו, לא ראה שום פיסול בדבר הזה.

למשל, בהקדמה של בעל חובות הלבבות בעצמו, בדף ל"ו, הוא כתב בזה"ל, והסמכתי לכך, מן הכתוב בספרי הנביאים והחסידים, וגם הסמכתי לכך המסורת המקובלת מקדמונינו, והצדיקים והחכמים שבכל חוג אשר הגיעונו קורותיהם, למה שקויתי שירגעו הנפשות בהם, ויקשיבו הלבבות לידיעתם.

כגון מליצות הפילוסופים, ומוסרי בעלי הפרישות בעולם, והליכותיהם המהוללות.

וכבר אמרו קדמונינו ע"ה, כתוב אחד אומר [יחזקאל י"א, י"ב] וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם, וכתוב אחד אומר [שם ה', ז'] לא עשיתם. הא כיצד? כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלין שבהם עשיתם [סנהדרין דף ט"ל ע"ב].

דהיינו, שאפשר ללמוד מן הגויים שהם מתוקנים. ואמרו, כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם, נקרא חכם [מגילה דף ט"ז ע"א].

אבל האמת היא, כי בגלל זה, יש מתנגדים לחובות הלבבות.

ונצטרף לכך הוא, כי אני דואג לציבור, לשם השם יתעלה. כפי שהוא כתב, 'קנא קנאתי לה' אלהי ישראל, בראותי אומה מבלי ספר מחוקק כולל באמת, ומבלי דעות אמתיות ומבוררות'. דהיינו, המסקנות. לא ספר שקלא וטריא, כמו בש"ס וכל הגאונים והראשונים, כי אז אין דברים ברורים לדעת היטב.

ואכן הר"מ המאירי כתב בהקדמתו לספרו בית הבחירה, כי חיבור כמו משנה תורה להרמב"ם, לא היה ולא יהיה.

כך לגבי השאלה הזאת. א"כ מובן שזאת האמת, כי זוהי מטרת החיבור.

הערה מהקהל: המסילת ישרים כתב בסוף הקדמתו בלשון הזאת, הספמתי לחבר חיבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים'.

תגובת מרן שליט"א: שני הדברים ביחד. לכאורה זה נכון. הוא נתכוון לומר, כי כשבאתי לכתוב, זהו מה שעמד לי בראש. אבל אולי ספר מסילת ישרים שאני, לפי שהוא דברי מוסר, לפי שהאומר דברי מוסר לאחרים, צריך לפרש שהדברים נוגעים גם לעצמו, כדרך המוכיחים שכוללים את עצמם כדי שיתקבלו הדברים אצל השומעים כנודע, והרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך ר"פ דברים.

הערה בכתב אחרי השיעור: לגבי דברי הרמב"ם באיגרת, הנה הרמב"ם בהקדמתו לפיהמ"ש מהדורת מכון המאור עמ' מ"ד כתב, לפי שחכמים הקדמונים לא היו מחברים אלא לעצמם, ובהערה ס"ז.

תשובת מרן שליט"א: אולי הכוונה באותם הדורות שאסור היה לכתוב תושבע"פ, והיו כותבים גדולי הדורות לעצמם רק ראשי פרקים לזכרון שלא ישכחו, וקראו לכך 'מגילת סתרים' כנודע.

*

בעת, לגבי השאלה מן הספר מגן וצינה. זהו ספר מוכר, אשר נדפס לפני שנים רבות. הספר הזה בא לגלות ולחשוף את פרצופם המבעית שלדרדעים, והעומדים בראשם. כתוב שם כי מחבר הספר הוא אברהם שרעבי, אבל זהו שם בדוי. שמעתי אומרים כי מחברי הספר, הם ידידיו הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א, ולהבדיל

אמנם הספר חובות הלבבות דרך יכלל הוא מקובל בעם ישראל, ואפילו המלאך המגיד מישרים המליץ למרן הבית יוסף ללמוד בספר הזה, אבל אביא בפניכם כמה מקורות הפכיים, על מנת שתהיה לנו השקפה נכונה לגבי העניין הזה.

נקדים מה שנכתב בזמנינו בספר דרך חיים, למהר"ם לונזאנו, במהדורא החדשה שבהוצאת 'אהבת שלום', שם מובא בנספח [דף ר"צ] בזה"ל, מכאן מודעא רבה לאורייתא, שלהיות שבתקופת הראשונים, נגזזה ונעלמה כמעט כליל מעם ישראל חכמת הקבלה, שהיא עונה על כל השאלות והדרישות, ומיישבת את האמונה הצרופה מכל מיני קושיות שנתקשו בהם הקדמונים, דין גרמא – בגלל שזה נגזז – שנמשכו מגדולי אומותינו, אחר חכמת הפילוסופיא היוונית, כדי להשתמש בה ככלי, ליישב ענייני ידיעת האלהות כלפי דעות המשכילים שאינם מקדימים האמונה הפשוטה והמסורת אל הנשמע להם בהוכחות שכליות בתורת ההגיון ובטבעיות.

אולם רובא דרובא מגדולי ישראל המפורסמים, שעיינו בחכמות חיצוניות לשם מטרת בירור יסודי הדת והאמונה, לא נטו משום כך מהיסודות המסורים לנו מפי חז"ל.

ובמיעוט דברים שנטו מקצתם מדבריהם ז"ל, קמה נגדם רוח סערה, מאותם הדבקים באמונה פשוטה, בכל המסור לנו מסיני (עיין תשובות הרא"ש סימן נ"ה).

אבל פשוט וברור, שמעולם לא היו נכשלים אחר דעות הפילוסופים, לולי החסרון של תשובות משכנעות ומכריעות על פי מסורותינו. וכפי שנמצא בספרי גדולי המקובלים, שהעמידו כל יסודי התורה בענייני ידיעת ב' על פריים, בלא שום נפתל ועקש.

אם היה להם את ספרי המקובלים, לא היו להם יותר שאלות וקושיות.

ובודאי שמשום כמה שורות שכתבו גדולי הראשונים על דעת הפילוסופים בספריהם, לא נפסלו חלילה דבריהם. וכל ספרי הרמב"ם, וספר חובות הלבבות, עד לכך. שספריהם

עטרה בראש כל חכמי ישראל, ראשונים ואחרונים.

רבי מנחם די לונזאנו, הוא כותב 'חזק' [שם בהמשך בדף רצ"ד] בזה"ל, מי הוליד אגלי החסידות, כחכם הגדול הפילוסוף האלהי המפורסם בחסידות, בעל חובות הלבבות. ומעיד אני עלי בורא עולם, כי פעם אחת, ראיתי אחד מהגדולים הרשומים בעיר הזאת, שהיה תמיה על קצת דברי חובות הלבבות – שאינני זוכרם עתה – תמיהה גדולה. ובתוך דבריו אמר, נפלאתי איך לא נגזר שריפה על ספר זה. כי נמצאו בו, דברים קשים יותר מבמורה הנבוכים, וזה נשרף וזה לא נשרף, הכל תלוי במזל, אלו היו דבריו.

אותו חכם טען, אינני מבין, למה את הספרים שלרמב"ם שרפו, ואת הספר חובות הלבבות לא שרפו? אלא, 'הכל תלוי במזל'.

אמנם אני הקטן חושבני כי התשובה לכך היא ברורה, מדוע לא שרפו את הספר חובות הלבבות. מהרמב"ם פחדו, כי הוא עמוד העולם. פחדו שהאנשים יקבלו את מה שהוא אומר, לכן היו צריכים לצאת נגדו בחרב ובחנית. להמעוט את השפעתו. משא"כ חובות הלבבות, אמנם הוא גברא רבא, אבל המשקל שלו אינו כמו הרמב"ם. אי אפשר להשוות אותו אל הרמב"ם, אשר ידיו רב לו בכל חלקי התורה כולה.

ובהמשך הוא – הדרך חיים – אומר, הנני מפחד לומר זאת מעצמי, אבל כך אומר מהר"ם לונזאנו, ובאמת יש בספר ההוא דברים קשים ורעים.

ואעירך על ב' לשונות ממנו, למען גם לכל הדברים אשר ידבר אל תתן לבך.

אתה ידעת התלונה הגדולה אשר חכמי ישראל הקדושים, מלינים על מתפלספי בני עמנו, האומרים כי תכלית שלמות האדם והצלחתו האחרונה, היא השגת המושכלות, ר"ל הטבעיות והאלהיות. עד שאמרו עליהם, שנתנו מעלה יותר גדולה לאלהיות של-יוונים, ממה שנתנו לתורה. כי המשילוח לסולם, והיוונית עליתה.

והנה יראה שהתלונה הזאת בעצמה, תפול על דברי בעל חובות הלבבות, שאמר בתחילת

שערי יצחק – השיעור השבועי

בא וראה, דעת רז"ל מהו. אמרו בתוספתא דסנהדרין, בן סורר ומורה, לא היה ולא עתיד להיות. למה נכתב? אלא לומר, דרוש וקבל שכר. עיר הנדחת, לא היתה ולא עתידה להיות. ולא נכתבה, אלא לומר דרוש וטול שכר. בית המנוגע, לא היה ולא יהיה. ולמה נכתב? לומר, דרוש וטול שכר.

ולמטה בהערה [17], הם מביאים את החתם סופר. ואל תחשבו, שהחת"ס היה מזלזל חלילה בבעל חובות הלבבות. אדרבה. בכל יום, לפני שיעורו, הוא למד לפני תלמידיו רבע שעה בספר חובות הלבבות. צריכים לדעת זאת. והוא אמר, כי ביום שהוא לא לומד זאת, הוא מרגיש קרירות בעבודת ה'. אבל, בשביל זה הוא לא היה 'משוחד'. על הדבר הזה, הוא ג"כ משיג. הוא לא מסכים לכך.

וזה לשון החת"ס [עה"ת פרשת בחקותי, ד"ה או יאמר על דרך המוסר], לאפוקי ממ"ש חובות הלבבות ז"ל, והזהיר מהיות כל עסקנו בידיעת הדינים הנכרים, ושאלות הזרות, כגון דיני גטין וכדומה – שאלות רחוקות – אלא יהיה כל עסקנו בעיוניות וכו'.

והנה במחילת כבוד החסיד ההוא, לא זה הדרך הסלולה אשר חפץ ה', ואשר כבשוהו רז"ל וקבעו בש"ס. איבעיא להו – בעי רבי ירמיה – רגלו א' בתוך נ' אמה, ורגלו א' חוץ לנ' אמה, מהו? [ב"ב דף כ"ג ע"ב]. אמנם הוציאו את ר' ירמיה בגלל זה מבית המדרש, אבל העניין מוסבר בתוספות שם ד"ה ועל. וע"ע בתוספות כתובות דף ד: ד"ה עד.

וגופו תיש, ופניו אדם, מהו? [נדה דף כ"ג ע"ב]. לדברך, איזה מין שאלות הם אלו? מתי זה קורה?

וכה"ג רוב שקלא וטריא שבש"ס.

כי ידעו חז"ל, שידיעת דברים אלו, זהו האושר האמיתי, וזה הוא המביא לאדם להבת לבו ביראת ה' כל היום, ודביקות בשמו הגדול. ובתנאי שתהיה תחילת כוונתו לשם ה', ותו לא מידי. כי אם יעסוק בתורה בעניינים כאלו, וממילא ידובק בהי"ת. כי הדבק בתורתו, דבק בו ית' וכו'.

ספרו וכו'. כך החובות הלבבות כתב, בהתחלת ספרו.

הוא כותב עליו דברים חמורים. הרי בעל חובות הלבבות מדבר על כך וכותב בזה"ל [עייין לקמן דברי החת"ס על זאת], והזהיר מהיות כל עסקנו בידיעת הדינים הנכרים, ושאלות הזרות, כגון דיני גטין וכדומה, אלא יהיה כל עסקנו בעיוניות וכו'. מה צורך יש להתעסק בשאלות, אשר יהיו פעם בכמה שנים. שמא תהיה שאלה כזאת.

זכורני כי בזמנו המשגיח בישיבת קול תורה דיבר על כך, והוא אמר כי כאשר לומדים בספר חובות הלבבות, 'המלים הללו הן מפריעות'. המלים הללו שכתב, מביכות את גדולי המוסר, כי זה נגד השיטה המקובלת בעם ישראל.

הוא כותב, לא להתעסק בעניינים הללו, אלא בענייני מחשבה ואלוהיות. אולם לגבי השאלות ההלכתיות הללו, אם יקרה ותהיינה, אז תלמד ותחפש ותמצא תשובה, אבל לא צריכים מראש להתעסק בכך.

מגיב על כך מהר"ם לונזאנו, ותדע ותשכיל ממוצא דבריו אלה, כי העסק בדיני הקרבנות וטומאה וטהרה והדומה וכיוצא בזה, הכל איבוד זמן לדעתו.

והדברים ק"ו. אם הלכות גירושין הנוהגות בכל מקום ובכל זמן, וצריכין שמירה והזהרה גדולה פן ישלחו באיסור אשת איש ומזמרים, עכ"ז הלא נכריות נחשבו לו, ולדבר בטל ומותר שלא יזיק אם לא ידענו ולא יענש, כל שכן וכל שכן ההלכות הנז'.

הוא משיג עליו קשות, וכותב בזה הלשון, ולדבריו, התנאים והאמוראים, לריק יגעו, לתוהו והבל כחם פלו, בתפרם מסכת זבחים, ומסכת מנחות, מסכת בכורים, פסח שני, סנהדרין, ובכלל רוב התלמוד קרוב לכולו. וכן חכמי ישראל האחרונים כרש"י ובעלי התוספות, ובעלי החידושים כהרמב"ן והרשב"א והר"ן וזולתם, גם הם איבדו זמנם, כי התעסקו במה שלא היו נענשים אם לא ידעוהו. ואילו במקום העסק ההוא היו עוסקים בפילסופיא, וישיגו להיות כאריסטו וחבריו, אז ישרו בעיניו. רחמנא ליצלן מהאיי דעתא.

כי באמת היו שדים, אלא כיון שהרמב"ם היה פוסק ופסק שאין שדים מצויים, פסקו גם בשמים כן, ולכן עכשיו אין השדים בנמצא.

ואמרתי דרך צחות, שזה מרומז כאן, יברכך יי' וישמרך – מן המזיקין. אימתי? ביום כלות משה, ביום שכילם משה (הרמב"ם) מן העולם, על ידי שפסק שאין השדים מצויים.

ורבים חושבים, כי זאת אמת. ברם לפענ"ד, אינני מאמין שהאדמו"ר מקוצק אמר את זה. ואם הוא אמר זאת, הדבר היה בבדיחותא. או שמישהו נתלה בו, רצה להיתלות באילן גדול. עכ"פ זאת טעות. ישנן הוכחות רבות שאין זו אמת, למי שיודע ומבין.

וכי גם כשהרמב"ם כתב – 'פסק' בהלכות יסודי התורה פ"ג הל"ט שהגלגלים והכוכבים הם בעלי נפש ודעה, הם נהיו כך? ובעיקר העניין, עיין על כך בהרחבה בשיעור תרומה דלקמן].

ראיתי גם בספר משא בני קהת [הלכות ע"ז, דף ט"ל], לבעל שבט הקהתי – נראה שהוא חושב כי הדברים כפישוטן – שכתב לגבי דברי הרמב"ם בפרק י"ז ה"א, 'מי שנשכו עקרב או נחש, מותר ללחוש על מקום הנשיכה וכו', אעפ"י שאין הדבר מועיל כלום, בזה הלשון, וכן כתב בפי"המ"ש [פרק ד' דמסכת ע"ז] באריכות, ומובא בש"ע יור"ד [סימן קע"ט ס"ו]. ועיי"ש בהגהות הגר"א שתמה עליו, דכל הבאים אחריו חלקו עליו, שהרי הרבה לחשים נאמרו בגמרא. והוא נמשך אחר הפילסופיא – הארורה. בדפוסים השמיטו את המלה הזאת. וע"כ כתב, שכשפים ושמות ולחשים ושדים וקמיעות – הכל הוא שקר.

תשמעו את המלים של הגר"א, אבל כבר הכו אותן על קדקדו, שהרי מצאנו הרבה מעשיות בחז"ל עפ"י שמות וכשפים וכו' עיי"ש. [ועיין בשו"ת יו"י סימן קצ"ד, ועי' בלחם השמים להיעב"ץ בפ"ו דמס' סוטה סק"ו].

ולהלין בעד הרמב"ם ז"ל, נראה עפ"י דאיתא בספר עין החיים לר' יעקב חגיז ז"ל [מובא בס' תפארת ישראל סנהדרין פ"ז מ"ז] וז"ל, דעתה קרוב לאחרית הימים, שיתפשט האור האלהות על כל בשר, וראו כל בשר כי אין עוד מלבדו, לכן האור הזה כבר הבקיע ומאיר ובא, והטומאה

ומצינינים שם עוד ספרים, שעמדו על דברי חובות הלבבות הללו.

שאלה מהקהל: בעניין הגטין שזה פחות נוגע למעשה, רואים במציאות כי הפוסקים אינם כותבים הרבה על העניין הזה.

תגובת מרן שליט"א: כי הם עסקו בעניינים אחרים, לא חסרים חלקים בתורה. זה לא שהם לא רצו לעסוק בכך, אלא שהם עסקו בחלקים אחרים שלתורה. רבים אשר עוסקים באבן העזר, אינם עוסקים באורח חיים. כגון שישנם רבים שעוסקים בחושן המשפט, ומה עם הלכות תפילה והלכות שבת? בדרך כלל אמרו ההיפך, שצריכים לדעת את ההלכות המעשיות. אבל ישנם דיינים וכדו', שהם חייבים ללמוד זאת, כי זהו המקצוע שלהם. אם הוא עוסק בכך, אזי הוא חייב לדעת ולהיות בקי בכל הפרטים. הוא חייב להשקיע הרבה באבן העזר. והם נכנסו גם לשאלות שאינן כלכך מעשיות. או בארצות המזרח, שעסקו גם בדיני ממונות, כי אפשר היה לפסוק בדיני ממונות אפילו נגד השלטונות, כי הם לא התערבו בכך. לכן הם למדו גם דיני ממונות, כי גם דיני ממונות היו ביד חכמי ישראל.

*

ידוע כי הרמב"ם, בגלל הפילסופיא, הכחיש את כל עניין המזיקין והרוחות רעות וכו', וישנו על כך דבר מפורסם בשם האדמו"ר מקוצק. שאלו אותו, מה הפירוש? איך הרמב"ם אומר שאין דבר כזה? הרי מצינו בש"ס הרבה עניינים של שדים ומזיקין?

והוא ענה, כשהרמב"ם אמר זאת, אז הם הפסיקו להיות...

הדבר מובא בספר טעם הצבי [פרשת נשא, דף ע"ה] בזה"ל, זיהי ביום כלות משה' – תשמעו, עוד מצאו לכך רמז בתורה – איתא במדרש (פי"ב סוף פיסקא ג') א"ר יוחנן, עד שלא הוקם המשכן, היו המזיקין מתגרין בעולם לבריות. משהוקם המשכן, ששרתה השכינה למטה, כלו המזיקין מן העולם. הה"ד [תהלים צ"א, י'] וְנִגַּע לֹא יִקְרַב בְּאֶהְלֶךָ, זה אהל מועד וכו'.

הנה אומרים בשם הרבי מקאצק ז"ל, בענין מה שתמהים על הרמב"ם שכתב שאין שדים מצויים, והלא בגמרא נמצא הרבה מזה. ואמר,

שערי יצחק – השיעור השבועי

שמעתם? היו עושים את הרמב"ם אלוה. לא פחות ולא יותר.

ומה עשו לו היהודים?

ובישראל, הרי היתה מחלוקת גדולה נגדו. שרפו את הספרים שלו וכו'.

עד שהגר"א ז"ל [בשו"ע יו"ד הל' מכשף] התבטא עליו, 'שהפילסופיא – הארורה, בדפוס וילנא השמיטו במכוון מלה זו, כי בעלי הדפוס היו קרובים למשכילים בעוה"ר – הטתו ברוב לקחה'. ופשיטא שלא היה שם שום חשש, שמא יעריצוהו כאלהים.

מי לנו גדול ממשה רבינו, ש'בכל ביתי נאמן הוא' [במדבר י"ב, ז'], ובכל זאת היו חולקים גם עליו, כמ"ש במחלוקת קרח ועדתו.

ורואים אנו מכל זה, שלפנות להערצה ושם בישראל, הוא דבר קשה עד מאד, ואין אדם זוכה בזה יותר מכפי שויו ודרגתו.

לפני כן הוא כותב כך, חז"ל אמרו [רש"י בראשית מ"ז, כ"ט], שמשום זה ביקש יעקב אבינו שלא יקברוהו במצרים, שחשש שמא יעשוהו המצרים אלוה. ולכאורה למה לא חשש, שמא יעשוהו בניו אלוה? והרי ודאי שהם הכירו את יעקב, יוצר מהמצרים? והוא משום דלא בהנהגת יעקב אבינו, ולא בהנהגת בניו עמו, לא היה שום מקום חשש שיעשוהו אלוה.

אצל היהודים, אין דבר כזה. היהודים בוחנים, בשבע עינים. ישנה ביקורת. זה, לא בסדר. פה, לא נכון. כאן, ישנה טעות, וכד'. יהודים לא יעשו אפילו את יעקב אבינו אלוה, רק המצרים.

*

ברם, יש לשאול על דבריו הללו.

אם אומות העולם היו עושים את הרמב"ם כאלוה, פירושו שהרמב"ם היה כזה מורס מעם. כמו מלאך. אם כן, למה עכ"פ הם לא עשו את אריסטו אלוה?

התשובה, לפי עניות דעתי, היא כדלקמן.

החיד"א כותב בספרו שמחת הרגל [על הגדה של פסח, כל חמירא, לימוד א'] בזה"ל, ואפשר שזה רמזו רז"ל באמרם, אין ביעור חמץ, אלא שרפה. כלומר, אין לו תקנה ליעוה"ר, אלא לשרפו באש התורה. וכמו שאמרו רז"ל, שאמר

כליל תחלוף. וכבר גער ה' בשטן, ונתבטלו כוחות הטומאה אלו. וכל בעלי אומניות באלו, יבש ידם, הכל סר יחדיו נאלחו, ואין גם אחד אשר כח בידו לכשף. והאמונה באלה, ובכוח הכישוף, לא תמצא רק במוחי השוטים והתינוקות, עיי"ש דבריו הנחמדים.

וע"כ נראה, דודאי הרמב"ם מודה דבזמן חז"ל היה נוהג הכשפים והשדים וכו', אבל הרמב"ם דכ' דכל אלו הדברים אינו כלום, קאי אומנו, שהוא יותר קרוב לאחרית הימים, דבטלו כבר כל הכשפים והשדים, וכו' כנ"ל.

כך הוא כותב, לתרץ את הרמב"ם.

ובהמשך הוא מביא, ומצאתי בשם הגה"ק מקוצק ז"ל שאמר, דאחר שפסק הרמב"ם דאין הכשפים והשדים מצויין, פסקו כן ג"כ בשמים, וע"כ בס"ד אינם מצויין עכשיו.

צריכים להגיד את האמת. הרמב"ם נמשך גם בזה אחרי אריסטו, ואריסטו הרי היה בזמן חז"ל, הם היו באותו הזמן. אריסטו אמר שאין, וחז"ל אמרו שכן. זה לא שנשתנה הדבר אחר זמן. הרמב"ם מאמין בפילסופיא.

ומה שכתב התפארת ישראל בשם ר"י חגיו, אינו מדויק, וגם יש להעיר על כך, בלנ"ד באחד השיעורים הבאים.

שאלה מהקהל: איך אפשר להבין זאת, שהרמב"ם עם היראת שמים הגדולה שלו, כל החיבור שחיבר, נמשך אחרי אריסטו נגד חז"ל?

תשובת מרן שליט"א: לאט לאט אתה תבין. הינך צודק, אכן הדבר תמוה ומוזר, אבל בהמשך תבין בעזרת ה', כי ישנן בכך כמה השקפות, כמה הסתכלויות. יש בזה כמה דברים עמוקים. אי אפשר הכל 'על רגל אחת'.

אולי נתחיל מן הצד השני.

ישנו ספר של המשגיח ממיר, הרה"ג ירוחם ליבוביץ זצ"ל, בשם 'דעת חכמה ומוסר', והוא כותב שם דבר מבהיל. מי שירצה יעיין בפנים, אציין לכם את המקור בדיוק, חלק א' מאמר קכ"ג דף שצ"א. וזה לשונו, לו היו אומות העולם זוכים לאיש כהרמב"ם – אם היה באומות העולם אדם כמו הרמב"ם – הרי ודאי שהיו מעריצים אותו כאלוה.

הקב"ה, בראתי יצה"ר, בראתי לו תורה תבלין וכו'.

וכיון שהבורא יתברך לא מצא תיקון ליצה"ר אלא התורה, והוא גילה שביטולו בתורה, א"כ ודאי שבלעדי התורה לא בטיל. וז"ש אין בביעור חמץ אלא שריפה, בלשון שלילה. לאפוקי הסוברים שמוסרי הפילוסופים יועילו לבטל היצה"ר.

יש אמנם להם – לפילוסופים – ענייני מוסר ומדות וכו', אבל זה לא עוזר לבטל את היצר הרע. רק תוה"ק.

לכן אמר, אין ביעור חמץ, אלא שריפה. כי לא משכחת ביעור יצה"ר, אלא באש התורה, ותו לא. וכמו שהאריך רבינו יצחק דמן עכו ז"ל בס' מאירת עינים כ"י פ' וישלח, והביא דברי רבינו האי גאון זצ"ל ושאר גאוני רבני הדורות, והאריך מאד בכמה דפיין על זה.

אף הראה במופת, שפילוסוף גדול בדורו, הפרוש מכל וכל, העם עונים אחריו מקודש, מסר עצמו לדבר עבירה באשת המלך ע"ש באורך.

לא עזרה 'פרישותו' לאותו פילוסוף – המכוון לאריסטו, אלא שנמנע החיד"א מלכתוב כנראה זאת בהדיא מפני כבוד הרמב"ם, או סיבה אחרת – ורדף אחרי עבירה חמורה זו. וכדלקמן.

גם הגר"י איבשיץ בספר יערות דבש [דרוש ג'] כתב בזה"ל, אפי' אריסטו, שהתבודד ביערות וגם בסלעים, וכסותו עור, להיותו ממאס בתענוגי מלכים וכדומה, העידו עליו שגַרְס־מיתתו היה שנלכד בתואר אשת רעהו.

נמצא שאריסטו היה שפל בזוי. ידעו זאת, ולכן לא עשו אותו הגויים אלוה. כמה שהוא היה חכם גדול, אבל הוא כמעט נכשל עם אשת אלכסנדר רבו, וכדלקמן.

אומרים ג"כ כי פעם אחת ראו את אריסטו כשהוא אוכל, זולל וסובא. שאלו אותו, הרי הדבר אינו מתאים לך. ענה להם, בעת אני לא אריסטו. [העניין מפורסם יותר באופן אחר, שהוא אמר להם וכי מהנדס צריך להיות משולש או מרובע. כך אני המלמד מוסר, איני צריך להיות מוסרי. ויש להוסיף, שהרמב"ם היה נאה דורש ונאה מקיים, והוא נאה דורש ואין נאה מקיים.

אלא שדברי מעכ"ת חזקים יותר, שלא רק אין נאה מקיים, אלא מושחת. איתמר.]

בספר מאירת עינים הנז"ל, למהר"ר יצחק דמן עכו, תלמיד הרמב"ן, כתב [פרשת וישלח, דף ע"ז] בזה"ל, דרך אמת ונכון, בעדות ברורה מפי אנשי אמת, כי אריסטו החכם הידוע, רבו של אליכסנדרוס, חשק באשת אלכסנדר המלך תלמידו, עד שתבעה שתישמע לו. אמרה לו, חכם כמוך תובע דבר זה? ואיה חכמתך ויראתך מאלהים? ולא האזין לדבריה.

והיה רודף אחריה יום יום, עד שאמרה לו, אם תרצה שאשמע לך לעשות רצונך ולמלאות בקשתך, תעשה אתה תחילה רצוני ובקשתני. אמר לה, ומה בקשתך? א"ל שנקבע זה המעשה ליום נועד. ובאותו יום שנדע בבירור שהמלך אלכסנדר יצא לצוד, ניכנס אני ואתה בחדר, ואתה תלך על ארבע כמו סוס, ואני ארכב עליך כאילו אני רוכבת על הפרדה, ותלך על ארבע ואני רוכבת פעם או ב' פעמים על פני כל החדר, ואח"כ אעשה רצונך. והודה ושמח. ויהי בלילה, ותאמר אל אישה אלכסנדר, דע באמת כי כזה וכזה דיבר עמי הרב שלך, שהוא איש האלהים בעיניך, ורודף אחרי יום יום, עד שהודיתי לו, ועשינו הסכמה זאת. ויהי כאשר שמע דבריה, ויקצוף המלך מאד, וחמתו בערה בו וכו'. בקיצור, עד שאלכסנדר כמעט הרג אותו. ישנו שם סיפור ארוך, על העניין הזה.

במלים אחרות, אריסטו אין לו חלק לעולם הבא. הוא היה מושחת. עיין בס' אפיקי יהודה (אדל) דרוש י"ז דף רפ"ב ד"ה נשאר. ובנפלאות מתורתך פ' ויחי ע"פ אל נא תקברני במצרים, הרחבתי בזה, ובכללות הנושא.

אבל מה, הרמב"ם העריץ אותו בגלל חכמתו. מבחינת הרמב"ם, הוא הגיע אל השיא שלדעות, בשכל אנושי.

צריכים אמנם להשלים את הדברים, כדי לדעת אותם במדוייק. אלא שהזמן קצר והמלאכה מרובה.

*

הרמב"ם בסוף הלכות קידוש החודש, אחרי שהוא מבאר בפרוטרוט את כל החשבונות

שערי יצחק – השיעור השבועי

להרמב"ם, מכל מלה נברא מלאך? והוא ענה לי, כן. שאלתי לגבי הספר מורה הנבוכים, והוא ענה לי, זאת אני לא יודע... הרחבתי על כך בס"ד בשו"ת עולת יצחק חלק ד', אשר עודנו בכתובים.

החזו"א עסק הרבה גם בעניינים הללו של קידוש החודש, עשה חשבונות וכו'. ואומרים שהוא היה גונז את הניירות של חשבונות, מכיון שיש בהם קדושה.

כיון שהזמן קצר, הנני רואה שצריכים לעצור פה, על כן אומר רק שני צדדים.

על הספרים של הרמב"ם, נהיתה מחלוקת עצומה. היו כאלה ששרפו את הספרים שלו. קשה להגיד את העניינים דלקמן, אבל הדברים הללו כתובים. הרי הוא נקבר בטבריה, על יד רבן יוחנן בן זכאי, ואח"כ גם בעל שני לוחות הברית וכו'. היה כתוב על הקבר, 'ממשה ועד משה לא קם כמשה'. וכן היום. החזירו זאת. אבל היה זמן שמחקו את זה, וכתבו 'משומד ומין'. ומאידך, מעריצו החולקים על כך אומרים, כי הרמב"ם לא היה אדם בכלל, אלא בבחינת מלאך. אדם, ולא אדם. מבחר המין האנושי.

וחלק טענו ואמרו, מה הפירוש 'ממשה ועד משה לא קם כמשה'? עד כדי כך? וכי כל הנביאים והתנאים, אינם נחשבים לנגדו? נהיתה מחלוקת עצומה, ודנו בכך בקצת ספרים.

אבל מובן שהכוונה רק מבחינת ספרו משנה תורה, הי"ד החזקה, שהוא דומה מבחינה זו לחמשה חומשי תורה. ע"י משה רבינו – תורה שבכתב. וע"י הרמב"ם – תושבע"פ.

למשל, אקרא בפניכם את מה שכתב בעל עבודת הקודש, זהו מהר"ם גבאי זצ"ל, בעל תולעת יעקב, מקובל אלהי, גברא רבה, בחלק השלישי 'חלק התכלית' [פרק א'. במהדורא החדשה בדף 123] על הרמב"ם ז"ל, הוא בדעתו זה, מפיל חומת התורה, ומבזה צלם אלהים, וממעט את הדמות. הוא האדם עשוי בדוגמא עליונה, בנוי ומשוכלל כדמות פרקי המרכבה העליונה, וזה הטלת מום בקדשי שמים. הכל בגלל הפילוסופיא.

וזה הדעת הנפסד, ההורס חומת האמת, לקחו הרב ז"ל – מצד אחד הוא מכבד אותנו, וכותב

והמהלכים של שמש והירח והכוכבים והמזלות, חכמה גדולה.

הוא כותב כך בסוף פרק י"ז, טעם כל אלו החשבונות, ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין, והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים, והראיה על כל דבר ודבר, היא חכמת התקופות והגימטריא[א]ות שחיברו בה חכמי יון ספרים הרבה, והם הנמצאים עכשיו בידי החכמים. אבל הספרים שחיברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר, לא הגיעו אלינו.

הרמב"ם אומר, כל מה שכתבתי לך, זה לקוח מהספרים של חכמי יוון. אמנם גם חכמי ישראל כתבו בזאת, אולם הספרים הללו שלהם אבדו. אין לנו אותם.

אבל הוא מסיים אומר, ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם – אין מה להתווכח על כך, כי זה בודאי נכון – אין חוששין למחבר. בין שחיברו אותם הנביאים, בין שחיברו אותם גויים. שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי, אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו, אלא על הראייה שנתגלה והטעם שנודע.

תבדוק את ההוכחה, האם הדבר נכון. וכי אפשר להתווכח על כך? הרי הדבר בודאי נכון, א"כ מה זה משנה, מי הוא שאמר זאת?

אחר כך, בסוף הלכות קידוש החודש [בפרק י"ט הלכה ט"ז] הרמב"ם כותב בזה"ל, הרי ביארנו חשבונות כל הדרכים, שצריכין להם בידיעת הראייה ובחקירת העדים, כדי שיהיה הכל ידוע למבינים, ולא יחסרו דרך מדרכי התורה, ולא ישוטטו לבקש אחריה בספרים אחרים. דרשו מעל ספר י"י וקראו, אחת מהנה לא נעדרה [ישעיהו ל"ד, ט"ז].

הפסוק בספר ישעיה, אינו מדבר לגבי הנושא הזה, אולם הרמב"ם מביא אותו כאן לפי עניינו.

על פי דברי הרמב"ם בזה, אמר החזו"ן אי"ש, כי אף שהלכות קידוש החודש זה מחכמת יוון, אבל כיון שהרמב"ם הכניס את זה לתורה, אם כן זאת תורה.

בזמנו שאלתי את הגר"ח קניבסקי זצ"ל, האם גם כאשר לומדים בהלכות קידוש החודש

בלשון 'הרב ז"ל' – מפאת הרע שבעין הדעת, הוא דעת הכופרים מאמיני הקדמות וכו'.

בא בעל לשם שבו ואחלמה ואומר, ששניהם צודקים. אדרבה, תחבר את הרמב"ם, עם ה'עבודת הקודש'.

היתה התנגדות עצומה לספרי הרמב"ם, ונהיתה מהומה גדולה מכך. אולם מה שאנחנו רואים למעשה, מה שנתקבל במשך הדורות, למשל רבינו האר"י ז"ל, לא זכור לי שהתבטא עליו בחומרא. למרות שהוא יכול להגיד כמה דברים דלא כהרמב"ם, אבל אף פעם הוא לא יבזה את הרמב"ם, לא ידבר ולא יכתוב כנגדו קשות.

בארץ ישראל, שהיא 'אתריה דהרמב"ם', כיבדו דרך כלל מאד את הרמב"ם. ולכן כאשר מישוהו יצא חוצץ כנגד הרמב"ם, נהיו רק מהומות ומחלוקות.

נראה לי, כי הם החליטו ללכת כמו הרמב"ם, בדרך המיצוע. לקחו את הדרך האמצעית. לא להיות קיצוני לפה, ולא להיות קיצוני לפה. אל תעריץ את הרמב"ם, ואל תבזה אותו. אלא מאי, את החלק הזה שלו, תניח בצד. זה פסולת. פסול. זה בא מהפילוסופיא, לא צריך. אבל את החלק הטוב, תקבל. והדבר הזה אכן התקבל. דהיינו השיטה הזאת, ללכת בדרך הזאת באמצע, התקבלה בעם ישראל.

מרן הבית יוסף, שהיה ג"כ כאן בארץ ישראל, כתב בחושן המשפט על הרמב"ם שהוא 'עטרת תפארת הפוסקים'. למרות שידעו, הם התעלמו מן הדברים אשר יש לגביהם ניגוד, ושאלות וחקירות. אמרו, טוב, נניח את זה בצד. לא נתעסק עם זה. אבל ניקח לפחות את החלק שהוא בודאי בריא וטוב, וזהו מה שהתקבל בעם ישראל.

הדברים שהנני אומר כעת, עדיין אינם 'סוף פסוק', אבל בכל אופן זאת דרך אחת, אשר נשארת גם למסקנא, רק שישנן עוד השקפות אחרות. הדרך השנייה – כי גם במה שהרמב"ם כתב, יש בזה אמת, רק שצריכים לפתח אותה ולהרחיבה. זאת אומרת, שזאת רק התחלת הדרך. דהיינו שהרמב"ם קלע, אבל זאת איננה התכלית והסוף, אלא צריכים להשלים ולחבר

את זה. ובכל אופן, זהו הכיוון. כך שמהבחינה הזאת, הדבר כשר, רק שצריך השלמה.

בכל אופן, שמו שלרמב"ם נשאר לשם ולתהילה לדורות. אולם מה שחובה עכ"פ לדעת, כי הרמב"ם כוונתו היתה לשם שמים גמורה. בזה אין שום ספק. אלו אינן 'דעות זרות' ממש.

הדברים עדיין צריכים הרחבה, אולם פחות או יותר הננו יודעים היכן אנחנו נמצאים.

בעניין ברכת הרעש – רעידת אדמה.

נסיים בדבר אחד נוסף.

שלא יהיה הדבר ולא יבוא, אבל רואים בזמן האחרון שישנם דיבורים שצריך להתכונן ל'רעידות אדמה'.

אם אתם זוכרים, דיברנו בזמנו [בשיעור תרומה התשפ"ב בשל"ג] בעניין זה של ר'עדת הארץ. השם ישמור עמו ונחלתו. פירסמנו בזמנו את הדף הזה [שהנני מחזיק בידו], 'ברכת הרעש – רעדת הארץ', בו מבוארת הסגולה להשקיט את הרעש. בעזה"ת העורך ידפיס את זה בסוף החוברת [בעמ' 24].

ידידנו הרה"ג מאיר לוי הי"ו הוציא זאת לאור בזמנו, וחושבני כי כדאי לפרסם זאת עכשיו שוב הפעם, בכדי לזכות את הרבים, כי ח"ו אומרים שהדבר יכול להיות מעשי.

המרגיש ברעדת הארץ, מברך מיד [תוך כדי דיבור] בא"י אמ"ה עושה בראשית. או שכחו מלא עולם.

לאחר מכן יאמר ג' פעמים את הפסוק, וינעו אמות הספים וגו' ישר והפוך, והיא סגולה להשקטת הרעש.

ואחר כך יאמר את הפסוק – שקראנו בהפטרת השבת – וקרא זה אל זה ואמר, קדוש קדוש קדוש י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו.

יהי רצון שלא נצטרך לכך. אבל בכל אופן כדאי שזה יהיה מוכן ומזומן לעת הצורך. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, מרעש ומרוגז הצילנו, י"י צבאות עמנו. אכי"ר.

ברכת הרעש

רעדת הארץ

המרגיש ברעדת הארץ, מברך מיד [תוך כדי דיבור]

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹשֶׂה בְּרָאשִׁית:

ואם ירצה יאמר במקום נוסח הברכה דלעיל

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁפָּחַו מִלֵּא עוֹלָם:

לאחר מכן יאמר ג' פעמים הפסוק וינעו וגו' ישר והפוך, והיא סגולה להשקטת הרעש (כמובא בספר יוחסין, סדר הדורות, מוד וקציעה להיעב"ץ סי' רכ"ז וספר הברית)

וַיִּנְעוּ אַמּוֹת הַסְּפִיִּם מִקּוֹל הַקּוֹרָא וְהַבַּיִת יִמְלֵא עֲשׂוֹן:

עֲשׂוֹן יִמְלֵא, וְהַבַּיִת הַקּוֹרָא, מִקּוֹל הַסְּפִיִּם, אַמּוֹת

וַיִּנְעוּ:

ואחר כך יאמר ג' פעמים הפסוק וקרא וגו'

וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קְדוֹשׁ וְקְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת

מִלֵּא כָּל־הָאָרֶץ בְּבוֹדוֹ:

כשישקוט הרעש, טוב לומר

וְהִלְלוּ־יָהּ, פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, יַעֲשֶׂה עִמּוֹנוּ

לְמַעַן שְׁמוֹ. מִקְצָפוֹ תִרְעַשׂ הָאָרֶץ, וְלֹא יִכִּילוּ גוֹיִם

זַעֲמוֹ. יְיָ עִמָּכֶם בְּהִיּוֹתְכֶם עִמּוֹ. פּוֹיְהִי דוֹד לְכָל

דָּרְכָיו מִשְׁפִּיל וַיְיָ עִמּוֹ. וְהִלְלוּ־יָהּ:

וטוב לתלות דף זה בקירות הבית להיות לזיכרון, או ישמור בכיסו

(ערוך ע"פ דברי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א – פוסק עדת תימן בשיעורו השבועי מוצש"ק תרומה ה'תשפ"ב ב'של"ג וש"ע המקוצר סי' מ"ו ס"ב ושו"ת עולת יצחק ח"ג סי' ע"ח)

יז"ל ע"י ארגון "אוד ההלכה" 02-6420535